

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

Reformatie
jaargang

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / P. Houtman

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN

97

P. Houtman

Bidden voor paars

MEDITATIEF

E.C. Luth

De Heer zien

WANDELEN MET GOD 102

B. Luiten

Hoe herken je een
wedergeboren christen?

ACHTERGRONDEN 104

P.L. Voorberg

Wat is de kerk 2

SAMENLEVING 108

J. Westert

Dwarsliggers in de poluer

KUNST 110

Willem L. Meijer

Rembrandts schatkamer

LIED VAN DE WEEK 112

A. de Heer-de Jong

Lied 448: 'Soms groet
een licht van vreugde'

WEEKVERSLAG SYNOCE 117

Piet G.B. de Vries

en verder...

Uit de kerken/Boekbespreking/
Meeglezen

BIDDEN VOOR PAARS

Op dit moment, in deze zaak, zijn we het allemaal met elkaar eens. We zijn verontrust. Aanleiding zijn bepaalde plannen van het kabinet, voor verder gaande wetgeving inzake abortus en euthanasie. Christenen uit verschillende kerken komen bij elkaar. Kerkgebouwen stromen vol.

Wat moeten we doen? Bidden, Dat in de eerste plaats. We houden gebedssamenkomsten.

*Iets anders wat we nodig hebben, is bezinning. We vragen ons af: hoe moeten we dan bidden? Ootmoedig, vanuit een solidariteit in de schuld, Dat we zelf ook onze naaste niet zo liefgehad hebben als we moesten, Hebben we misschien ook te lang gezwe-
gen en de ontwikkelingen maar over ons heen laten komen?*

Aan de andere kant willen we ook protesteren. Tegen een overheidsbeleid dat consequent ingaat tegen christelijke principes. Er worden handtekeningenacties gehouden. Wat kunnen we doen om de ontwikkeling een halfstap te roepen, of in ieder geval af te remmen? Hoe kunnen we daar invloed op uitoefenen?

Eenzijdig?

Bezinning, dat betekent ook dat we bereid zijn onszelf een kritische spiegel voor te houden, en te laten houden.

Bidden - helpt dat? Kun je daar wat mee tot stand brengen? In een tooneelstuk van Bertold Brecht staat er een stad in brand. De mensen bidden allemaal, klagend: "Here, wat erg, mochten we nou zo ondergaan? Red rins!" Maar één bijdehand meisje zet de mensen aan het werk om water te putten en de emmers door te geven om de stad te blussen.

Een gospelzanger, Keith Green, zong ons als christenen van onze tijd tac: "Jij sluit je ogen en denkt dat je daarmee je plicht hebt gedaan!"

KERNREDACTIE

DRS G J VAN MIDDELKOOP,
DRS A L Th DE BRUIJNE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR. E A DE BOER, DRS. B BOS,
DRS J D HAARMSMA, DRS. R. HOUTMAN,
PROF. DR. B. KAMPHUIS,
DRS B LUITEN, DRS. K DE VRIES.

MEDEWERKERS

J J D BAAS, DRS C J HAAK,
J M DE JONG, DR J SMELIK,
DRS H. VELDMAN

REDACTIE-ASSISTENT

H PRINS Buiten Nieuwstraat 86-1 8261 AX
Kampen. Tel (038) 3331242

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Comtre B V,
Postrekening 406040 i n v.

De Reformatie Goes. Postbus 25 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 21 5591

ABONNEMENT

f 90.00 per jaar f 49.00 per halfjaar studenten
f 74 50 per jaar (binnenland) Buitenland
f 149 00 per jaar (Europa zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
voor 1 november, van een halfjaarabonnement
voor 1 juni)

Losse nummers f 2 05 (excl Porto)

De Reformatie is op cassette verkrijg-
baar bij de Stichting Bralectah
Tel (0521) 515946

ADVERTENTIES

Prijs f 0,95 per mm. Contracttarief op aan-
vraag

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

Een ander punt van kritiek is, dat **wc** gevaar lopen een 'one-issue'-partij te worden. We genieten volop van alle verworvenheden van onze Westerse, geordende en welvarende maatschappij - mee dank zij het beleid van onze overheid. We ziften rustig voor de t.v., consumeren en gaan uit in onze auto. Maar als 'abortus en euthanasie' aan de orde zijn, dan komen we in het geweer. Dat is iets wat past bij deze tijd en deze samenleving. Teder komt op voor één bepaald belang, dat hem of haar bijzonder ter harte gaat. Voor de één is dat een gunstig ondernemersklimaat, een vrije markt. Voor de ander het milieu. Voor weer een ander ontwikkelingshulp. Of veiligheid en bestrijding van criminaliteit. De issues worden in de loop van de tijd geleidelijk smaller; ieder komt op voor zijn eigen belang of dat van zijn eigen groep. Maar moeten wij soms als christenen in deze zin 'bij de tijd' zijn? Tegen de achtergrond van de kritiek wil ik bijdragen aan de bezinning op de vraag: wat betekent vandaag een gebedssamenkomst, gericht op de overheid en haar beleid, in het bijzonder op de punten die nu aan de orde zijn? Wat is in zo'n gebedssamenkomst als deze de goede christelijke houding?

Zelfs voor de overheid

We kennen allemaal de bijbelse oproep tot het gebed voor de overheid, in 1 Timoteüs 2: "Ik vermaan u dan allereerst", zegt Paulus tegen Timoteüs, "smekingen, gebeden, voorbeden en dankzeggingen te doen voor alle mensen, voor koningen en alle hooggeplaatsten..."

Dat gebed voor de overheid komt voort uit een positieve grondhouding: de gehoorzaamheid aan de overheid, die dezelfde apostel ons leert in het even bekende gedeelte uit Romeinen 13. Ieder mens moet zich onderwerpen aan de overheden die boven hem staan. De overheid staat immers in dienst van God, u ten goede.

De apostel Petrus leert de gemeente

diezelfde houding (1 Petrus 2: 13-17). Onderwerp u aan alle menselijke instellingen, want dat wil de Here: de keizer, en de door hem gezonden stadhouders. Woorden van Paulus komen daarbij bijna letterlijk terug.

En dan gaat het niet alleen om de overheid op zichzelf. Het gaat om een positieve grondhouding ten opzichte van de hele samenleving. God wil dat we goed doen. "Eert allen... eerst de keizer". Zo was het ook al in 1 Timoteüs 2: niet bidden voor de overheid op zichzelf, maar voor alle mensen; we zouden kunnen zeggen: tot zelfs de overheid, zelfs de hoogstgeplaatsten toe.

Die u vervolgen

Dat was in die tijd een niet-christelijke overheid. Een overheid die de christenen nauwelijks zag staan, en als ze er al aandacht aan schonk, in ieder geval maar weinig met ze op had. "Wat moet ik met die christenen" - schreef stadhouder Plinius in zijn bekende brief aan keizer Trajanus -. "die zo apart staan in de samenleving?" Nog een nieuwe splintergroepering, zo pittig en zo fundamentalistisch, dat kon het rijk niet gebruiken; dat was maar een bedreiging voor de eenheid.

Een god-loze overheid - dat hebben de christenen in die eerste tijd aan den lijve ervaren. In het Romeinse rijk viel het vaak nog wel mee, maar daar waren politici, net zo goed als elders en in andere tijden, belust op macht en op hun carrière, strebers over de rug van de gewone man. Ze legden zware belastingen op, vaak voor eigen voordeel, voor een leven in overdadige weelde. Vriendjespolitiek en corruptie waren geen uitzondering. En in hun persoonlijk leven waren ze vaak zedeloos. Wat was het keizerlijke hof in Rome niet decadent!

We zijn met deze bijbelse oproep niet in de sfeer van de voorbede voor een Oranjestad, dat ons als gereformeerde volk bevrijdde van de Spaanse overheersing, en dat we aan onze kant hadden tegenover de

regenten. Het is geen gebed van mensen die bijzonder in 'royalty' geïnteresseerd zijn. En hier wordt niet alleen maar voorbede gevraagd voor een regering zolang christenen nog deel uitmaken van een regeringscoalitie.

Freemdelingen

Petrus schrijft zijn brief aan 'vreemdelingen'. Mensen die door hun bekering en hun nieuwe levensstijl in de samenleving waar ze toe behoren, apart zijn komen te staan. En daar hadden ze onder te lijden. Er werd kwaad van ze gesproken. Ze werden als spelbrekers beschouwd.

De overheid van Romeinen 13 - zo hebben de maatschappijcritici in onze eeuw voortdurend benadrukt -, die kan zich maar al te makkelijk ontwikkelen tot die in Openbaring 13: het beest aan de macht. En dan, zo werd eraan toegevoegd, wordt een heel andere houding op z'n plaats: die van protest en verzet; en dat hoeft niet gewelddoos te blijven. Dat heeft men gepropageerd, en dat heeft men ook in de praktijk toegepast, in aansluiting aan bevrijdingsbewegingen in verschillende delen van de wereld.

We zouden de gebedsregel van Paulus zo kunnen weergeven: bidt voor alle mensen, tot zelfs de politici toe: zelfs degenen die het verst van je af staan, het die je het moeilijkst kunt bereiken en waar je weinig sympathie voor kunt opbrengen. Het komt in de buurt van de oproep van Jezus zelf: Bidt voor degenen die u vervolgen.

Positief!

En toch hebben de apostelen geen ressentiment gepredikt. Christenen moesten zich niet terugtrekken in een hoekje om vandaaruit alleen maar negatief te keer te gaan tegen de verloedering. Ze moesten ook geen guerrilla beginnen om de bestaande structuren te ondermijnen om zo de wereld te verbeteren. Nee: doe het goede! Stel je positief

en constructief op. Zoek het goede voor de samenleving waar je bij hoort; van je directe, vijandige omgeving af tot die verre decadente keizer in Rome toe. Laten ze, ook als ze kwaad van je spreken, als ze goed kijken toch moeten erkennen dat het goed was wat je deed. Dat is tot eer van God!

Zo'n gebed voor de overheid, in die sfeer, vinden we in de *eerste brief van Clemens*, een brief vanuit de gemeente van Rome aan die in Korinte, geschreven ongeveer in het jaar 96, in dezelfde tijd als het boek Openbaring. In deze brief wordt zo gebeden voor de overheid:

"Geef eenstemmigheid en vrede aan ons en alle mensen op aarde, aan de overheden en aan hen die over ons op aarde regeren. U hebt hun koninklijke macht gegeven door uw majesteitelijke en onuitsprekelijke kracht, opdat we de aan hen door U gegeven heerlijkheid en eer erkennen en ons aan hen onderwerpen, waarbij we ons in niets tegen uw wil zouden verzetten. Heer, geef hun gezondheid, vrede, eendracht en rust, opdat ze de door U gegeven macht onberispelijk uitvoeren. Heer, Gij, de hemelse koning der eeuwen, geef de mensen kinderen luister, eer en macht over wat op aarde bestaat; Gij, Heer, leid hun plannen naar wat schoon en welgevallig is voor U, opdat ze in vrede en nederigheid de door U gegeven macht vroom uitoefenen en zo uw genade deelachtig worden". De conclusie lijkt duidelijk: Gelukkig de regeerders en politici voor wie hun onderdanen zo bidden; zo positief?

...èn kritisch

Wat voor houding spreekt uit zo'n gebed? Soms die waarbij het christendom zich heeft verbonden met de bestaande machten - wat wel 'de zondeval van het christendom' is genoemd?

Nee! Bij alle positiviteit is dit gebed wel degelijk kritisch. "...Macht onberispelijk uitvoeren... Plannen naar wat schoon en welgevallig is

voor U... In vrede en nederigheid de macht vroom uitoefenen". Hoeveel goddeloosheid, liefde voor zichzelf en eigen macht, slecht beleid wordt hier weg-gebeden! En toch is de toon positief. Het geheim van dit gebed voor de overheid is: een rotsvast geloof dat Christus Heer is, zelfs boven die goddeloze politici tot de keizer toe; dat Hij, met zijn goede beleid, uiteindelijk de sterkste is; dat Hij alle goddeloosheid, die de hele samenleving van hoog tot laag doortrekt en corrumpeert, overwint. De liefde van de Heer is de grondtoon van deze voorbede.

Het gebed uit 1 Clemens loopt uit op: "...En (opdat 7e) zo uw genade deelachtig worden". Dat sluit trouw aan bij 1 Timoteüs 2: die voorbede is aangenaam voor God "die wil dat alle mensen behouden worden en tot erkenning der waarheid komen". Tot zelfs die politici, waarvan dat je het meest onwaarschijnlijk lijkt, toe! Daarin is dit gebed kritisch, het vraagt bekering, en is tegelijkertijd positief gericht. De christenen maakten geen onderscheid tussen publieke gehoorzaamheid en privé-gehoorzaamheid. Zij vroegen de Heer vrijmoedig om dat wat voor een mens die overheidspersoon is, het beste is wat je voor ze kunt vragen.

Deze gebedshouding van de christenen in de eerste eeuwen was ingebed in een levenshouding. Het gebed ging gepaard met veel barmhartigheidswerk. Niet alleen in eigen kring, maar ook naar buiten toe. Niet dat christenen aansloten bij algemeen barmhartigheidswerk vanuit humanistische of socialistische motieven; zo was de samenleving toen niet. Wat christenen deden, dat was herkenbaar nieuw, anders, vanuit een nieuwe mentaliteit: weer: de liefde van Christus.

Verhoring

Dat gebed voor de overheid, tot de keizer toe, leek wel erg hoog gegrepen. De christenen beschikten nog niet over de mogelijkheid van

christelijke politieke partijvorming in een democratisch bestel zoals in ons land. Was dit geloof wel realistisch? Kun je met zo'n gebed iets bereiken?

En toch is het, na een paar eeuwen van volharding, verhoord! Niet het gebed bracht iets tot stand; maar Hij die de gebeden hoort, leidde het hart van de koning als waterbeken (zoals Spreuken 21: 1 het uitdrukt). De keizer bekeerde zich en werd christen. Niet alleen persoonlijk maar ook politiek. Hij zag in dat deze Heer aan de winnende hand was. Het christendom werd de officiële godsdienst in het Romeinse rijk.

Bid en werk

Dit gebed voor de overheid, waartoe de bijbel ons oproept, is nog steeds op z'n plaats. Waarom zouden wij niet net zo voor onze niet-christelijke overheid bidden, net zo gelovig, net zo tegen de waarschijnlijkheid in, net zo liefdevol en geduldig volhardend?

Daar hoeft geen sympathie, gevoel van verwantschap of instemming met het beleid aan ten grondslag te liggen. Aan de andere kant hoeven we ook niet te schelden op 'paars' (de ontwikkelingen die ons zorgen baren, zijn trouwens al vóór 'paars' begonnen).

Bidden en werken. Tevoren al hebben we onze stem laten horen, niet alleen protesterend maar ook constructief-kritisch meedenkend, in christelijke politieke partijen, tot nu toe; verantwoordelijkheid niet schuwend wanneer daar in raden en staten gelegenheid voor was.

'Klein' heten die partijen nog steeds, en dat is begrijpelijk; en Nederland wilde hun beleid op de punten waar het nu om gaat, niet. Maar de getuigen hebben op de straat van de grote stad evengoed hun plaats (Openbaring 11).

Daarnaast zijn christenen actief in de zorg. De eeuwen door, tot in onze tijd toe, zijn ziekenhuizen en allerlei andere instellingen van barmhartigheid door christenen en

vanuit kerken opgericht. In het verband waar het vandaag om gaat, zijn speciaal de UBOK, Kuria en de NPV te noemen. Ook het onderwijs in maatschappelijke zorg is ter hand genomen.

Ik zeg dit niet uit voldaanheid over onze bijdrage, maar alleen als illustratie van het 'bid en werk'.

Daarnaast worden in verschillende regio's handtekeningacties georganiseerd. Daarmee plaatsen we de gewone mensen in onze eigen omgeving voor hun keuze. Soms gaan ze aan de deur een discussie aan of komen ze met een verhaal over eigen ervaringen. We bieden die handtekeningen als een hartekreet aan de overheid aan.

Het politieke handwerk - de daadwerkelijke en professionele barmhartigheid - de hartekreet: het lijkt me een respectabel gezelschap.

In dat gezelschap heeft het gebed voor de overheid een ereplaats.

We willen geen 'one-issue'-groepering zijn. Ook op andere terreinen is het genoemde gezelschap actief. Het gaat in dit geval wel om leven of dood voor vele landgenoten, onderdanen van die overheid. Het betreft ook een zaak waarin we, meer dan in andere, als christenen alleen staan.

In die zaak komen we op voor de heerschappij van Christus. Zijn liefde zal overwinnen. Dat geloof geven we niet op.

(Bewerkte tekst van een toespraak op een gebedssamenkomst in de gemeente Achtkarspelen).

Ds. P. Houtman is predikant van de Gereformeerde Kerk van Twijzel-Kollumerzwaag.

uit de kerken

Reroepbaar gesteld door de classis Arnhem: J.J. Drijfhout, Wortmanstraat 38, 8265 AD Kampen, tel. 038-3326239.

In het sterfjaar van koning Uzzia zag ik de Heer zitten op een hoge en verheven troon. De sleep van zijn mantel vulde de tempel.

Jesaja 6,1

Hi

Ik stond een keer in rij voor de condoléance bij een begrafenis.

En toen ik om me heen keek zag ik opeens dat achter mij de heer Blankert stond, de voorzitter van het VNO.

Tk keek, onopvallend, nog eens en hij was het echt; een man die ik zo vaak op tv had gezien, stond daar in levenden lijve achter me.

Dat was een aparte gewaarwording. Net als die reclamespotjes voor een hi-telefoon-abonnement.

Misschien kent u ze wel.

Een jongen redt een jonge vrouw van de verdrinkingsdood; een vrouw die bij de reanimatie ploteling Pamela Anderson blijkt te zijn; en dat blijkt een telefoontje waard.

Of die andere spot waar een voetballende jongen midden in een grote stad zijn bal opeens speelt in de voeten van Ruud Gullit, die daar toevallig ook loopt.

Meteen grijpt de jongen naar zijn *mobile*.

Want hij heeft wat te vertellen aan zijn vrienden.

Ik heb Ruud Gullit gezien!

Niks virtueel

Maar wat Jesaja hier te vertellen heeft, daar halen deze sterke verhalen het niet bij.

Mij heeft iets meegemaakt, ongehoorlijk gewoon!

Hij heeft God gezien; de Koning, Jahwe van de machten.

En Jesaja heeft naar zijn pen gegrepen en het voor ons opgeschreven. Maar als je eens goed bedenkt wat Jesaja in dat roepingvisioen meemaakt, dan overweldigt dat je enorm!

Ja, voor ons is het een beetje een nadeel dat we zo gewend zijn aan een video-cultuur en aan een virtuele werkelijkheid via tv en computerscherm.

Dat is een nadeel als het gaat om het navoelen van de indrukwekkende ervaring die Jesaja toen zal hebben ondergaan.

Want wij kunnen op een monitor zo ongeveer elk beeld tevoorschijn toveren, tot het meest onwaarschijnlijke toe.

Wij kijken nergens meer van op. Spielberg kon zo al eeuwen uitgestorven dino's wees tot leven wekken in *Jurassic Park*.

Via computerspelletjes kun je de meest fantastische tochten en avonturen zelf meemaken.

Maar wat Jesaja zag was geen spelletje.

Het was geen computeranimatie; geen virtuele werkelijkheid.

Nee, het was echt.

En wat zag hij dan?

In het sterfjaar van Uzzia - dat is zo rond 740 voor Christus - zag hij de I-ERE zitten.

Hij zag echt de Heer, van hemel en aarde, Hem die de hele wereld bestuurt, zitten op zijn troon.

Wie heeft dat ooit meegemaakt.

'Zie jij Hem zitten?

Dat was zo imposant: 'zijn zomen vulden de tempel'.

De tempelvloer staat er eigenlijk.

De sleep van zijn kleed, van zijn mantel was al zo enorm groot dat

die de vloer van de hele tempel be-

sloeg.

Dat zegt natuurlijk veel over onze God.

Uw God, mijn God, jouw God is zo ontzagwekkend groot, dat geen tempel Hem bevatten kan.

Want als je sleep al zo omvangrijk is, hoe groot ben je zelf dan wel niet.

En wat doet de aanblik van die grootheid dan in je?

Als je een groots vuurwerk ziet of een ander mooi spektakel wat zich voor je ogen ontvouwt, kun je verrukt je handen naar je gezicht brengen en 'oh' roepen.

Maar wat doet u, wat doe jij.

Ken je Jezus als Heer.

En heb je zijn Vader al gezien.

En maakt dat je sprakeloos van aanbidding.

Of juist uitbundig in je lof.

Uitbundig in je getuigenis ook.

Want zo'n ervaring, die houdt je toch niet voor jezelf!?

Nee, dan pak je niet je *mobile*.

Maar wel je hand om hem te vouwen in de andere en om God te danken en te prijzen.

En dan pak je ook je megafoon om het rond te bazuinen:

Ik heb de Heer gezien!

Ds. E.C. Luth is predikant van de Gereformeerde Kerk van Eindhoven-Best.

HOE HERKEN JE EEN WEDERGEBOREN CHRISTEN?

B. luiten

De stelling wordt verdedigd: wedergeboorte herken je aan geloof. Geloof in Gods beloften. Niets meer en niets minder.

Nee, ik ga me niet in een discussie mengen, Dan moet ik iedereen gaan citeren, en volledig zijn o. Dat is mijn bijdrage onleesbaar van worden. , ik ga me alleen om deze ene vraag: is het waar dat geloof kenmerk is van wedergeboorte?

Tegenstrijdig

Laat ik beginnen met deze vraag positief te beantwoorden: ja! Niemand kan iets van God aannemen, of het moet hem door de Geest gegeven zijn. Daarom is de meest eenvoudige geloofsuitspraak een geschenk uit de hemel en een doorbraak in je leven. Een geweldige bemoediging schuilt daarin, want als de Geest iets begint, maakt Hij het ook af. Je verlangen naar méér zal worden vervuld!

Zo is dat, kort en goed. De genoemde stelling is alle verdediging waard.

En toch.

Toch blijf ik met vragen zitten.

Waarom kom ik mijn leven lang al mensen tegen, die gelovige dingen zeggen, maar die zich niet eens fatsoenlijk kunnen gedragen? Die, zodra ze menen dat ze ergens gelijk in hebben, menen dat ze alle woorden en manieren mogen gebruiken om dat duidelijk te maken. Of die hun naaste niet zien staan, en hun broeder en zuster niet zien zitten. Die in onderlinge gesprekken smaad werpen op een ander, en die (om het

voorzichtig te zeggen) niet merkbaar geïnteresseerd zijn in het behoud van mensen. Moet ik van deze personen aannemen dat zij wedergeboren zijn, omdat ze geloven? Is dit wedergeboren gedrag? Dat lijkt me niet. De (vermeende) opbouw van de kerk gaat nogal eens samen met afbraak van mensen, het maken van karikaturen en het scheppen van afstand. Ik constateer dat als een schrijnend probleem.

Dat maakt me ook voorzichtig met de stelling die verdedigd wordt. Moet er toch niet wat méér gezegd worden?

Dood geloof

Bij nader inzien denk ik, dat in de stelling voorbij wordt gegaan aan het verschijnsel, dat er ook dood geloof bestaat. Dat is iets anders dan ongeloof. Een ongelovige gelooft niet wat God zegt. Maar Jacobus bijv. waarschuwt ons voor mensen, die alles van God zeggen te aanvaarden, maar die dat zo in een vat gieten dat het hun leven geen steek verandert (Jac.2). Dat is uiteraard heel merkwaardig, maar

het komt voor. Om die reden moest Jeremia al bij de tempel gaan staan, om alle mensen weg te sturen die daar hun offers wilden ontsteken. Ze beleden: 'des Heren tempel is dit', en zeker, daarin hadden ze gelijk. Maar toch moesten ze weg, en als ze hun leven niet veranderden hoefden ze ook nooit meer terug te komen (Jer.7).

Dat moeten we dus goed in de gaten houden met elkaar. Het ene geloof is het andere niet, en dat onderscheid mag niet ongenoemd blijven. En zeker in de prediking niet. Al heeft iemand alle geloof, zodat hij bergen verzet, maar hij heeft de liefde niet, hij is niets (1 Cor.13). Ook de boze geesten geloven, maar ze zijn toch echt niet wedergeboren (Jac.2j).

Slijtage

Is de genoemde stelling dan toch onjuist? Ik denk het niet, de inhoud klopt echt wel. Maar we moeten ervoor oppassen, dat woorden uitslijten.

Laat ik eerst met een voorbeeld mogen duidelijk maken wat ik met deze slijtage bedoel. In de jaren '40 werd er van synodale zijde getornd aan het woord van God in de doop. Het werd wazig gemaakt, onderworpen aan subjectieve gevoelens. Toen kwam daartegenover sterk de belijdenis op, dat Gods verbond heel concreet is. Zo hanteerbaar als een belofte en een eis. Volkomen terecht. Echter, na verloop van tijd trad de slijtage op. De woorden gingen een zelfstandig bestaan leiden, los van hun bedoeling. Al op de lagere school konden de kinderen het nazeggen: 'Gods verbond is belofte en eis'. Maar zo werd dat verbond enorm uitgehold, want het is naar

zijn aard veel méér. Net als een huwelijk, waarmee God het telkens vergelijkt. Is een huwelijk belofte en eis? In zekere zin wel ja, maar het is uiteraard veel méér: het is een band van wederzijdse liefde. Maar juist dat, die wezenlijke band met God in wederzijdse liefde, is in het besef van menig een ondergesneeuwd door het eindeloos herhaalde 'belofte en eis'.

Zoiets bespeur ik ook als het gaat om 'het geloof in Gods beloften'. In dit ene zinnetje wordt front gemaakt tegen tal van dwalingen, van mystiek tot Schriftkritiek. Daarom is het vaak gezegd zo, met veel nadruk. God is op zijn Woord te geloven, en juist in zijn belovend spreken komt Hij naar ons toe. Geheel waar. Toch, wanneer je dit vaak herhaalt, gaat ook deze waarheid een eigen leven leiden, en verschrompelt de inhoud. 'Geloof in Gods beloften', het kan zo verstandelijk worden gezegd, zodat het net zoiets betekent als 'alles wat God zegt is waar'. Maar dat is uiteraard nooit de bedoeling geweest: de beloften hebben inhoud! Het is geen doel in zichzelf dat ze waar zijn, maar de inhoud wil als waarheid ontvangen worden. Als dat werkelijk gebeurt, is het onmogelijk dat het leven onveranderd blijft. Want die inhoud, zegt Jezus, ben Ik.

Geen versmalling

En dan nog moeten we uitkijken voor allerlei versmallingen, die in de praktijk kunnen optreden. Jezus ontvangen in je leven, voor menig een is dat hetzelfde als vergeving van zonden krijgen. En zeker, dat is veel. Maar Jezus ontvangen is méér. Door zijn Woord en Geest geeft Hij ons deel aan zijn gezindheid, in de volle breedte van het woord (Phil.2). Op die manier ontstaan de vruchten van de Geest: liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtmoedigheid, zelfbeheersing (Gal.5). Als je deze woorden bij elkaar optelt, zie je Jezus zelf lopen tussen de mensen. En naar dat

beeld verandert hij ons, doordat Hij voortdurend laat weten wie Hij is aan ieder die Hem zoekt en aanbidt. Als je met Hem omgaat, kan het niet anders of je gaat vertonen wie Hij is. Dat is wedergeboorte: je wordt iemand, die je niet was en die je uit jezelf ook nooit had kunnen worden. Je wordt het door Jezus, anders en nieuw, en al is het nog maar een begin, het is duidelijk herkenbaar.

Ongetwijfeld is dat bedoeld met 'geloven in Gods beloften': het is ingelijfd worden(!) bij Jezus Christus en al zijn weldaden ontvangen (zondag 7 HC).

En als dat onder geloven wordt verstaan, ja, dan klopt de genoemde stelling: aan geloof herken je wedergeboorte. Inderdaad.

Maar intussen hoop ik dat we samen zien, dat de waarheid van deze stelling met groot gemak kan deva-lueren tot een gladde formule, zodat ze nog wel klopt maar totaal geen doorwerking heeft. Als iemand op zo'n manier z'n mond opendoet, om de leer van de kerk te verdedigen of zo, dan hoor je meteen: dit is schallend koper, een schetterende cimbaal. De woorden zijn er wel, maar het geluid is vals. Dit zijn woorden los van het leven, en zo zijn Gods woorden nooit.

Nodiging

Misschien dat iemand nu voor eigen besef door de mand valt. Altijd overal voor geijverd, maar nooit de innerlijke vrede ervaren van de levensechte verbondenheid met Jezus Christus.

Dan is het van veel belang te weten, dat het mysterie van de wedergeboorte, hoe ondoorgrondelijk ook, ontstaat door het Woord van God. Dat is het zaad (1 Petr.1). Als je het in je hart bewaart en biddend overweegt, zal God het daar tot leven roepen.

Ook is wedergeboorte niet een zaak van alles of niets, kant en klaar in een enkel moment. Het zaad blijft nodig, en er moet ook nog veel verdwijnen.

Dus voor niemand is het te ver weg, en niemand is te laat om er ernst mee te maken. En juist voor de prediking ligt hier de belangrijke taak om aan te dringen op waar geloof. Geen geloof dat waarheden uitroept en het daarbij laat, maar geloof dat Jezus Christus van harte omhelst.

Tenslotte

Als je door wedergeboorte wordt zoals je jezelf nooit zou kunnen maken, dan ben je niet alleen herkenbaar als christen, maar dan verandert er meer. Als dit doorzet, verandert ook het kerkelijk leven. Ook dat wordt dan zichtbaar als een samenleving, die mensen zelf niet hadden kunnen bedenken of maken. Echt een huisgezin van God, liefdevol en veilig voor iedereen. Om je samen op toe te leggen...

Ds. B. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk van Zwolle-6.

In deze artikelen reageren we op de stelling van prof. dr. R. Kuiper (o.a. ND 28 augustus 1999), dat de visie van de GKV op de kerk (stilzwijgend) veranderd is. We zouden nu zo eerlijk moeten zijn dat publiek toe ■ geven, liefst door een generaal synodale uitspraak. Die zou neer moeten komen op het belijden van een soort onzichtbare gereformeerde kerk. We stellen hier de vraag aan de orae: is het spreken over zo'n kerk in overeenstemming met de Schrift en de Belijdenis? Wat is eigenlijk naar Gods Woord de kerk? In het vorige artikel hebben we een begin gemaakt met het op een rijtje zetten van wat Gods Woord zegt over de kerk in OT en NT. We leerden de kerk definiëren als een concrete gemeente, markeerbaar, registreerbaar, met als enig (absoluut) kenmerk: de gehoorzaamheid aan het Woord, om het vleesgeworden Woord. We vervolgen het weergeven van de Schriftgegevens vanaf de Pinksterdag

2.2. de pinksterdag

Nadat Christus, ook na Zijn opstanding, Zijn leerlingen voldoende had geïnstrueerd, is Hij teruggekeerd naar de hemel (Handelingen 1:1-11). Hij droeg hen op te wachten op de vervulling van de belofte van de Vader, waarover Hij gesproken had: de uitstorting van de Geest. Die uitstorting is een groot moment in de geschiedenis van de kerk van het Nieuwe Testament. We noemen dit niet de geboortedag van de kerk van het Nieuwe Testament. Dat kan uit de vorige paragraaf in het vorige artikel duidelijk zijn: de kerk is er vanaf het begin van de wereld. De Pinksterdag is wel een dag van bijzondere toerusting. Ook een markant moment: het aanbreken van de periode van de "laatste dagen" (Handelingen 2:17).

Als de Geest wordt uitgestort verleent Hij degenen op wie Hij wordt uitgestort buitengewone welsprekendheid, over de grote daden van God (Handelingen 2:1-13). Zij komen allen tot dit spreken, omdat de Geest op allen wordt uitgestort (cf. 1 Johannes 2:27). De toespraak van Petrus (Handelingen 2:14-40) is daarvan een duidelijke illustratie. Het werk van apostelen is bij uitstek de verkondiging van het Woord van Christus (Johannes 17:20; 1 Johannes 1:1-4). Daardoor komen ongedachte krachten los. De kerk wordt vergaderd door Woord en Geest. Duizenden beginnen een nieuw leven. Zij aanvaarden het Woord van Christus en laten zich dopen op de Naam van Jezus Christus (Handelingen 2:38-41). Daarin zien we het effect van het werk van

de Geest (1 Corinthiërs 12:3). Het zou mogelijk zijn dat het spreken over belijdenis in Hebrëen 4:14 en 10:23 op dit of een dergelijk moment (van de doop) terugslaat. Het aantal gedoopten wordt vermeld: 3000, later 5000 mannen. Jacobs berekent het aantal kerkleden op 20.000 tot 25.000.¹ De kerk is er door het Woord en het Woord leidt tot kerk. De kerk heeft geen bestaan in zichzelf (het Woord is wel een kracht uit en op zichzelf; *autopistos*). De kerk (te Jeruzalem) wordt een georganiseerd geheel rond Woordverkondiging, sacramentsbedieningen en openbaar geloofsbelijden, onder leiding van apostelen en oudsten (Handelingen 17:2). Zij innag de plaats van het behoud worden genoemd (Handelingen 2:47; 11:14). Door de doop treden mensen toe tot deze gemeente. Zij treden niet uit de kerk van God. Die gemeente had Christus kerkvergaderend voortgezet (zie de paragraaf hierboven, in ons vorig artikel). Die kerk is bijeen (Handelingen 1:15). Daaraan werden de duizenden roe-gevoegd (Handelingen 2:41). Van belang is te zien dat ook hier geen bruusk afscheid genomen wordt van de kerk van het Oude Verbond, zoals ook Christus dat niet deed.² We zien de broeders samen in de tempel³ en zich houden aan de Joodse gebedstijden (Handelingen 3:1). Petrus benadrukt dat voor deze kerk nog de belofte is (o.a. van de Heilige Geest, Handelingen 2:33). Ook in later tijd noemt hij hen dwalende broeders (Handelingen 3:17). Paulus besneet Timoteüs terwille van de Joden.⁴ Het blijkt een doorlopende lijn te zijn in het Nieuwe Testament aan te sluiten bij het Oude Verbond (het boek Handelingen eindigt daar

ook mee, Handelingen 28). Pas wanneer de Joden in het afwijzen persisteren moet worden vastgesteld dat heidenen in hun plaats komen (I-handelingen 28:28). Dan kan het zo ver komen dat 7e een synagoge van de satan moeten worden genoemd (Openbaring 2:9). Tegelijk is ook op deze dag direct duidelijk dat de Here Zijn woord van Genesis 12:3 gaat vervullen (een volkenlijst in Handelingen 2:9-11; zie ook Handelingen 8). Christus had dat al aangekondigd toen Hij Zijn discipelen opdroeg naar alle volken te gaan (Matteüs 28:19). De Here heeft altijd al een volk uit de heidenen willen vergaderen (Handelingen 15:4).

Moeiten blijven deze gemeente niet bespaard, zoals te verwachten was op grond van de dodelijke tegenwerking die de Koning van de kerk, Christus, juist in Jeruzalem had ervaren. Het leert de kerk juiste positiekeuzen: men moet Gode meer gehoorzamen dan de mens (Handelingen 4:19). Het leert ook de juiste prioriteiten: het gaat om de Naam van Christus (Handelingen 4:12), want dat is de enige Naam die redding biedt. (Zedings)prediking sluit pluraliteit uit. Dat leerde het eerste gebod van de Decaloog al. Zo gaat de kerk ook in het Nieuwe Testament voort.⁶ Zoals Christus het Zelf had gezegd, zo predikt de kerk: Hij is de weg, de waarheid en het leven (Johannes 14:6). Het blijkt kenmerkend te zijn voor de kerk ook in het laatste der dagen zich exclusief te binden aan Christus' Woord (dat door de apostelen wordt doorgegeven). Daardoor blijft de kerk in stand en groeit. Handelingen 2:42 geeft de kenmerken van die kerk.

*volharding hij het onderwijs der apostelen. *Ambt en gemeente worden aan dat Woord opgedragen (Handelingen 20:32)

*volharding hij de gemeenschap. Daar moest ook aan gewerkt worden (Handelingen 6:1-7:20:35), zelfs mondiaal (Handelingen 11:29, Wentzel spreekt over "oecumenisch pinnen"...). De basis

van deze gemeenschap is de verzoening door Christus (Matteüs 1:21), die mondiaal gaat samenbinden (Efeziërs 2:15-22)

"volharden in het samen eten en gedenken van de dood van Christus (Handelingen 2:47; 5:41 v.; 1 Corinthiërs 11:17-34).

* volharden (Handelingen 4:24; 12:5; 16:25) in het gebed."

2.3. de kerk in het Nieuwe Testament

De kerk van het Nieuwe Testament is de vervulling van Gods kerk van het Oude Verbond (Openbaring 7:1vv.; cf. 21:3; 12). De Here gaat het spoor van Zijn kerkvergaderend werk (weer) verbreden. De kerk van het Nieuwe Testament is Christus' gemeente tussen hemelvaart en wederkomst (Openbaring 12). De kerk komt voort uit het verbonds-volk Israël. Met de woorden 'volk Gods' wordt in het Oude Testament Israël vaak aangeduid. De tussenmuur die scheiding maakte tussen Jood en heiden is weggebroken (Efeziërs 2:11-22). De christelijke kerk mag nu Gods volk heten (1 Corinthiërs 6:16-18). Wie in Christus gelooft vormt het ware Israël (Galaten 3:29), de gemeente Gods (Hebreeën 2:12). Verschillende gemeenten tezamen kunnen als één volk van God worden aangeschreven (1 Petrus 1:1; 2:9). Veel namen en beloften die de Here aan Zijn kerk van het Oude Testament gaf zien we toegepast op deze kerk die nu uit Jood en heiden wordt vergaderd. In 1 Petrus 2:9 worden Israëls erenamen rechtstreeks toegepast op de christelijke gemeenten van het Nieuwe Testament: uitverkoren geslacht, koninklijk priesterschap, heilige natie, Gods Eigen volk."

Zoals de priesters geroepen waren tot dienst aan God voor het volk in offers, gebed en zegen, zo staat nu de gemeente voor God in de wereld. Ook elders blijkt deze kerk voortzetting van Israël, zo vaak als voor de kerk van het Nieuwe Testament de aanduiding 'heiligen' wordt gebruikt," of uitverkorenen,¹³ geroepen," geliefden,¹⁵ bruid,"

huis en tempel van God,¹⁷ kudde." Ook de kerk van het Nieuwe Testament bestaat alleen omdat God Zich een volk uitkiest, nu uit de heidenen en de rest van Israël,¹⁹ zo als Hij in de Oude Bedeling Israël koos. De kerk is er door de Here, door Zijn Woord.

Bij de zendingsprediking van het Nieuwe Testament blijft de voorrangspositie van Israël.²⁰ Jeruzalem blijft een belangrijke plaats (Romeinen 15:27). Maar de roeping van Israël is in Christus vervuld. Hij is het zaad van Abraham (Galaten 3:6). God vergadert Zijn kerk niet meer etnisch-nationaal, maar, door Woord en Geest, mondiaal," uit Jood en heiden,²² die mogen delen in de beloften van het nieuwe verbond van Jeremia 31, dat gefundeerd is in Christus' bloed." Voor deze gemeente gelden de beloften van het Oude Testament (2 Corinthiërs 6:16). Israël heeft niet afgedaan, de edele olijf is niet omgehakt.²⁴

De Here vergadert niet meer etnisch-nationaal. De kerk houdt wel een concreet meetbare vorm. Het wordt een pneumatisch, christocentrisch, anti-hiërarchisch gestructureerde kerk. Christus wilde een kerkelijk instituut en niet alleen prediking van het Koninkrijk," in de kerk geeft de Geest het geloof (1 Corinthiërs 12:3²⁶). We sluiten niet uit dat de Geest buiten de kerk werkt. Hij blaast waarheen Hij wil (Johannes 3:8). Maar als de Geest van Christus is Hij aan de kerk als het lichaam van Christus beloofd, en daar hebben mensen Hem te zoeken.²⁷ De kerk blijft een status aparte houden. Ze hoort niet bij de wereld.²⁸ Zij is gebied van Christus, voor Zijn kinderen, voor wie het heil bestemd is." Kerklid zijn brengt strijd en lijden met zich mee.³⁰ Er is ook bescherming.³¹ De kerk moet de strijd niet schuwen, maar haar taak volbrengen: openlijk van Christus en de waarheid getuigen, in woord en daad, door haar levenswandel, hulpvaardigheid, gebed." Daarbij is de kerk gebonden aan het getuigenis van Christus en Zijn apostelen.³³ Zo

wordt de gemeente gebouwd. De evangelieprediking is exclusief Christusprediking. Wie daarvan af doet (in dialoogconcepten, door universalisme) remt de gemeentegroei,³⁴ ook de gedachte van de pluraliteit doet aan deze prediking te kort. Er zijn steeds bedreigingen voor de gemeente. De kerk zal nooit een statisch geheel zijn.³⁵ Zij wordt gewaarschuwd voor valse apostelen,³⁶ maar wordt versterkt door de samenkomst rond Woord, profetie, charismata, gebed, lied, ambtelijke diensten, Heilig Avondmaal en onderlinge dienst, zelfs boven lokaal.³⁷ God bindt Zijn kinderen aan de kerk zonder dat Hij daaraan gebonden is.³⁸ De kerk is een volk onderweg.³⁹ Het vraagt volharding om het einddoel te bereiken.⁴⁰ Je kunt onderweg (af)vallen (1 Corinthiërs 10:2). De kerk zal ook tucht moeten oefenen.⁴¹ Wie niet van de kerk is, zal gemeden moeten worden.⁴² Wie een valse leer brengt wordt vervloekt (Galaten 1:8). Maar er is hoop, de overwinning is zeker.⁴³

Noordegraaf vat samen:

- * de kerk bevindt zich steeds tussen het reeds en het heerlijkste nog niet
- * de kerk heeft een relatie met Israël van (dis)continuïteit
- * de kerk kent verticale en horizontale liefde
- * de kerk ontstaat en bestaat door Woord en Geest
- * de kerk heeft een verhouding van antithese en solidariteit tot de wereld

Met enkele van de voornaamste epitheta waarmee de kerk van het Nieuwe Testament wordt gesierd sluiten we dit bijbels-theologisch deel af. Deze worden zowel op de universele als op de lokale kerk toegepast. De kerk heet:

- * bruid⁴⁴
- * lichaam van Christus.⁴⁵ Deze ere-naam geeft aan dat de eenheid in de verscheidenheid voor de gemeente van groot belang is (Galaten 3:28), zoals die zichtbaar wordt aan het Heilig Avondmaal (1 Corinthiërs 10 en 11). Partij-

schappen en dreigende verdeeldheid breken het lichaam niet, juist in de brief waarin dat aan de orde komt wordt zonder reserve de titel lichaam van Christus gegeven.⁴⁶ Die eenheid is mogelijk omdat Christus het Hoofd is van het lichaam. De band aan Hem houdt het lichaam in stand.⁴⁷ Hij geeft veel om tot eenheid te komen (één Heer, één geloof, één doop...Efeziërs 4:1-6). We zien volhardend streven naar eenheid in het Nieuwe Testament.⁴⁸ Het Hoofd heeft en geeft (daartoe) macht, Hij is ook het Hoofd van de wereld,⁴⁹ maar van Zijn kerk op een andere, liefdevolle wijze. De titel lichaam van Christus eist een wegdoen van alle onenigheid (1 Corinthiërs 3:1vv.), en onderlinge liefde, waartoe Christus zelfs een nieuw gebod heeft uitgevaardigd: nieuw, omdat nieuwe, andere, diepere liefde wordt gevraagd, liefde, die zich spiegelt aan de liefde van God in Christus.⁵⁰ In de kerk zijn de leden ook verantwoordelijk voor elkaar.⁵¹ Door de doop worden Gods kinderen in Christus' lichaam ingelijfd door de Geest (1 Corinthiërs 12:13). Berkhof spreekt in verband met dit beeld over: de gemeenschap met Christus en met elkaar, die bepaald is door genade, die gehoorzaamheid aan Christus vraagt en een openstaan naar buiten. Die laatste twee aspecten roepen ook een bepaalde spanning op.⁵²

We gebruiken hier twee metaforen complementair, die van Christus als Hoofd boven al wat is en die van Christus als Hoofd van Zijn lichaam, dat is de gemeente.⁵³ * huis of tempel van God, met Christus als hoeksteen, die door God gebouwd wordt en bewoond.⁵⁴ De "stenen" hebben tot taak mee te bouwen (Wentsel: oikodomeik⁵⁵). Berger spreekt over de steenmetafoor van het Nieuwe Testament.⁵⁶ Ook de individuele gelovige mag tempel van God heten (1 Corinthiërs 6:19).

- * moeder (Galaten 4:21-31). K. Schilder meende bij Galaten 4:26

(Jeruzalem van boven/hemels) aan het werk van Christus en de Geest te moeten denken die van boven af de kerk vergaderen. In die zin ook Faber.⁵⁷ Dan kan geen aardse kerk moeder heten. Het is beter aan de aardse kerk te denken als onze moeder die door Christus' werk van boven, op de aarde, ontstaat⁵⁸ (cf. onze geboorte van boven, Johannes 3 en het Koninkrijk van boven/der hemelen, beide concreet op aarde).⁵⁹

¹ Antwoord 54 Heidelbergse Catechismus. Als Geest van Christus vergadert Hij de kerk (Handelingen 2:33), Ohmann, H.M. De eenheid van het volk van God, 9. En andersom: het Woord kan alleen de kerk stichten door de Geest (Handelingen 8:29 de Geest zei; Handelingen 15:28 het heeft de Heilige Geest en ons goed gedacht), Loen, A.E. van De leer als grensbepalend voor de kerk, in: Sola Fide, periodiek uitgaande van de calvinistische studentenbeweging, jrg. 15 (1962), no. 4/5, 32vv..

² Jacobs, *Verhouding plaatselijke algemeene kerk*, 40.

³ Lukas 23:28, 34, cf. Handelingen 7:60; Romeinen 9:2-4.

⁴ Handelingen 2:46, zie ook Handelingen 21:15-26.

⁵ Handelingen 16:3; cf. Romeinen 9:1-5; 11:13v.

⁶ Handelingen 14:15; 1 Corinthiërs 8:4-6; 1 Johannes 5:21.

⁷ Noordegraaf, A. *Creaturi Verbi* De groei van de gemeente volgens de Handelingen der Apostelen, 's Gravenhage, 1983, diss. Utrecht, 38-45; Sillevius Smitt, P.A.E. *De organisatie van de Christelijke Kerk*, 60 e.v..

⁸ zie ook Handelingen 5:42; 6:4; 11:23; 14:22; 15:32; 20:2.

⁹ Wentsel, B. *Dogmatiek* 4b, 623.

¹⁰ De Schriftgegevens vormen opnieuw onze voornaamste onderbouwing. Voorts valt te verwijzen naar:

Sillevis Smitt, P.A.E. *De organisatie van de Christelijke Kerk*, 57-59, 75, 147; Härle, W. *Dogmatiek*, 574, 577. Genderen, J. van/Velema, W.H. *Beknopte Gereformeerde dogmatiek*, 619; Balke, W. De eigenschappen van de kerk, 281v.; Genderen, J. van De kenmerken van de kerk, 292; Kamphuis, J. De roeping, 56; Jagt, J.W. van der De katholieke kerk, 73v., 79; Trimp, C. *Kerk in aanbouw*, 22-30 (bestrijding van pluraliteitsconcepten); Rapport Spakenburg-Noord 1987, 575, 616; Noordegraaf, A. De kerk NT, 37-42, 57; Wentsel, B. *Dogmatiek* 4b, 25-29, 105, 513-516.

K. Berger bestrijdt dat Handelingen 2:1-13 de ontstaansgeschiedenis van christelijke kerk geeft. Het is niet meer dan een verklaring achteraf van het overwinnen van het talenprobleem bij de zich uitbreidende zending (s.v. Kirche, in: TRE, 202). Voor een dergelijke interpretatie van dit gedeelte voert hij geen argumenten aan. Berkhof meent uit Handelingen 2:28-41 een Bijbelse voorkeur voor volwassendoop te kunnen destilleren. Via de gedachte van plaatsvervangend geloof (hij verwijst naar Markus 2:5; Matteüs 8:5-13 en 1 Corinthiërs 7:14) "redt" hij de kinderdoop. Hiertegenover volstaan we met aan te geven dat alleen dit gedeelte van Han-

delingen wel een erg smalle basis is voor zo'n vergaande conclusie. Daar komt nog bij dat het in een zendingssituatie voor de hand ligt (alleen) de volwassen gedoopten te tellen/vermelden (Berkhof, H. *Christelijk geloof*, 347, 350v.). Wentsel wil vasthouden aan Handelingen 2 als het geboorteuur van de wereldkerk. Op grond van Genesis 1-12 valt daar m.i. up af te dingen (Wentsel, a.w., 25).

¹¹ cf. Handelingen 1:3, 6vv. en 28:23, 31, het hoek gaat van begin tot eind over Gods koninkrijk; Openbaring 1:5v; 5:10; 20:6; 22:5; voor het Oude Testament Exodus 19:6.

¹² Romeinen 1:1; 2 Corinthiërs 13:12; cf. Psalm 16:3.

¹³ Romeinen 8:33; 2 Timoteüs 2:10, cf. Deuteronomium 7:6v; Psalm 105:6.

¹⁴ Romeinen 8:28; 1 Corinthiërs 1:2, cf. Jesaja 41:9; 43:1.

¹⁵ 1 Thessalonicenzen 1:4, cf. Hosea 2.

¹⁶ 2 Corinthiërs 11:2; Efeziërs 5, cf. Jeremia 2:1v.; Jesaja 54:4v..

¹⁷ Efeziërs 2:19-22; 1 Timoteüs 3:15; Hebreërs 2:17v.

¹⁸ 1 Petrus 5:2; cf. Psalm 77; Jesaja 40:11.

¹⁹ Romeinen 9:25; Efeziërs 1:13v..

²⁰ Handelingen 9:19-30; 13:5, 14; Romeinen 1:16; 3:1vv.; 9:1-5; Efeziërs 2:12; 3:16.

²¹ Efeziërs 2:8; Romeinen 2:28v.; 9:6; 11:11, 20; Galaten 4:21vv.; 1 Corinthiërs 10:1vv..

²² Efeziërs 3:6; Galaten 3:6-9, 26-29.

²³ Hebreërs 8:10; 1 Corinthiërs 11:25, cf. 2 Corinthiërs 3.

²⁴ Noordegraaf, A. De kerk NT. 49.

²⁵ Wentsel, B. Dogmatiek 4h. 53-57.

²⁶ Heyns, J.A. Dogmatiek, 365.

²⁷ Ohmann, H.M. De eenheid van het volk van God. 9v..

²⁸ Efeziërs 2:1vv.; 1:17vv.; 5:3vv.; 1 Corinthiërs 6:11vv.; 2 Corinthiërs 14vv.; Galaten 5:13vv.; 1 Thessalonicenzen 5:8.

²⁹ Efeziërs 5:25-27; Filippienzen 3:20.

³⁰ Efeziërs 1:12; 1 Timoteüs 6:11vv.; 1 Thessalonicenzen 5:8; 1 Petrus 1:6, 17; 2:13-3:7; 4:12vv.; Openbaring 12:12; 13; 14:1-5; de breuk met de synagoge, Openbaring 2:9; 3:9.

³¹ de engel in Openbaring 2:1, 8, 12, 18 en 3:1, 7, 14 als beschermengel van de gemeente (?), cf. Daniël 10:13vv.; 12:1 (Noordegraaf, A. De kerk NT, hl: J. van Ruggen stelt voor de gemeente als *genetivus explicativus* op te vatten: de gemeente is de engel. in: Bruggen, J. van Ambten, 106); 1 Corinthiërs 1:18; 5:5; 2 Timoteüs 1:8; 4:18; Hebreërs 7:25.

³² 1 Timoteüs 3:15; Filippienzen 1:12; 2:15; Colossenzen 4:2-5; Efeziërs 6:15, 18v.; 2 Thessalonicenzen 3:1; Romeinen 15:24; Hebreërs 13:1v.; Jacobus 1:27; 2:1; 4:11; 5:1; 1 Petrus 1:15v.; 2:11v.; 3:13vv.; 4:13v.; Openbaring 12:17.

³³ Efeziërs 2:20; 1 Corinthiërs 3:11; 15:1v.; 2 Corinthiërs 13:18; Colossenzen 2:6; 2 Thessalonicenzen 2:15; 1 Timoteüs 3:15; 6:5, 20; 2 Timoteüs 2:1R; 1 Johannes 5:6; 2 Johannes 4; 3 Johannes 13v..

³⁴ Wentsel, R. Dogmatiek 4h. 529-535.

³⁵ Romeinen 14:17; Colossenzen 1:13; 1 Corinthiërs 6:10; Hebreërs 5:11v.; 6:4-6; 10:25v.; 32vv.; 13:9, 14; de kerk blijft *corpus permixtum*, 1 Johannes 2:19, dat neemt de eenheid niet weg: zij zijn één in Christus, dit tot de gemeente van Galatië, een gemeente met forse meningsverschillen. Galaten 3:26-28, cf. Ohmann, De eenheid van het volk van God, 13v..

³⁶ 2 Corinthiërs 11:13v.; Openbaring 2:2.

³⁷ 1 Corinthiërs 11:9; 10:11; 12:14; Colossenzen 4:2vv.; Efeziërs 5:18vv.; Hebreërs 10:25; 13:7, 17; Openbaring 1:3; Berkhof (*Christelijk geloof*, 358) wijst erop dat maaltijden in het algemeen een aanzienlijke rol speelden, ook al tussen pasen en hemelvaart.

³⁸ Handelingen 18:24-28; 2 Timoteüs 2:19.

³⁹ Hebreërs 13:14, cf. 11:10vv.; 4:7vv.; 6:5; 9:28; 10:37v.; 12:22-24; Openbaring 21:1.

⁴⁰ Hebreërs 4:11; 6:19; 11:13-16; 12:1-13; 13:14.

⁴¹ 1 Corinthiërs 5:1-5; 2 Thessalonicenzen 3:6, 14; Titus 3:10.

⁴² Romeinen 16:17; 2 Corinthiërs 6:11-7:1.

⁴³ Romeinen 8; 1 Petrus 5:10; 2 Petrus 1:3; de beloften uit Openbaring 1:3; 11:15; 12:10vv.; 15:3; 19-22.

⁴⁴ Efeziërs 5:2 Corinthiërs 11:2; Openbaring 17:7-9. Zie ook Dnndeyne, A. De hernieuwing van de ecclesiologie, in: *Sola Fide*, periodiek van de calvinistische studentenbeweging, jrg. 15 (1962), no. 4/5, 41v..

⁴⁵ Romeinen 12:4v.; 1 Corinthiërs 12; Efeziërs 1:22; Colossenzen 1:18.

⁴⁶ 1 Corinthiërs 1; 11:19; 12:27.

⁴⁷ cf. 1 Corinthiërs 1:9; 10:16v.; Romeinen 6: Christus, de 'chef', Berkhof, H. *Christelijk geloof*, 391.

⁴⁸ Efeziërs 1 en 2; Galaten 2.

⁴⁹ Efeziërs 1:22; Filippienzen 2:9.

⁵⁰ Johannes 13; 1 Johannes passim, cf. Hebreërs 13:15v..

⁵¹ 1 Petrus 1:22; 2:5; 3:8v.; 4:8, 10.

⁵² Berkhof, H. *Christelijk geloof*, 390.

⁵³ Cf. Ridderbos, H. *Paulus Ontwerp van zijn theologie*, Kampen, 1966, 425.

⁵⁴ Efeziërs 2:19-22; 1 Corinthiërs 3:10-11; 6:19; 1 Timoteüs 3:15; 1 Petrus 2:4-10.

⁵⁵ Wentsel, B. Dogmatiek 4b, 498v..

⁵⁶ Berger, K. s.v. Kirche, in: *TRE*, 208-210.

⁵⁷ Faber, J. Essays, 147.

⁵⁸ Kamphuis, R. Katholiek, in: *De Reformatie*, weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven, jrg. 68, nr. 3, 410, 411.

⁵⁹ De Schriftgegevens vormen de kern van de argumentatie. Zij zijn m.n. ontleend aan Noordegraaf, A. De kerk NT, 34, 47-61.

Zie voorts: Berkouwe, G.C. *De Kerk II*, 39-54, 88v., 205, 240-256; Berkhof, H. *Christelijk geloof*, 352, 358-370, 388-391, 393; Genderen, J. van/Velema, W.H. *Beknopte Gereformeerde dogmatiek*, 620v., 630-637, 645-655; Heyns, J.A. *Dogmatiek*, 358, 360-365, 380; Schilder, K. *De kerk II* verzamelde werken van K. Schilder, onder red. van Doekes, L. e.a., Goes, 1962, 195, 200; Spijker, W. van 't Verkiezing en kerk, 152, 165-169; Balke, W. De eigenschappen van de kerk, 261-264, 276v.; Genderen, J. van De kenmerken van de kerk, 292; Kamphuis, J. *Verkenningen I*, 26, 53, 55, 70v.; id. *Verkenningen III*, 11v., 90, 95, 98, 104, 106vv.; id. De roeping, 43-47, 57; Greijdanus, S. *Schriftbeginselen van kerkrecht*, 11; Bronkhorst, A.J. Schrift en kerkorde, 43, 48v., 52; Weijland, H.B. De ontwikkeling van de oud-christelijke kerkinrichting, 75; Trimp, C. *Kerk in aanbouw*, 30, 34, 60-63v., 66; Faber, J. Essays, 88, 143v., 147; Vries, W.G. de De katholieke kerk, 12; Jagt, J.W. van der De katholieke kerk, 69, 83v., 87; Jacobs, D. Verhouding plaatselijke algemene kerk, 9, 50v., 93-98; Rapport Spakenburg-Noord 1987, 608, 611, 619; Wentsel, B. De rooms-katholieke leer van de kerk sinds Trente met bijzondere aandacht voor de nieuwe ontwikkelingen, in: Spijker, W. van 't e.a. red. *De kerk Wezen*, weg en werk van

de kerk naar reformatorische opvatting, Kampen, 1990, 244v., id. Dogmatiek 4b, 53-57, 70-74, 106-114, 185-219 (flitsen van de Europese geschiedenis t.a.v. de verhouding Jodendom en christendom), 221-224, 252-255, 492, 497-501, 529-550, 739, 786, 801-804. Wentsel (n.w., 109-219) onderscheidt vier missionaire fasen

1 wereldzending door christenjoden naar heidenen

2 wereldzending door heidenchristenen (voor Wentsel ligt het voortbestaan van de Islam gegarandeerd in Genesis 21:17-21 en 27:38-40, een m.i. missionair verlamdende gedachte, ook eei speculatieve)

3 het jaloersmaken van Israël (Romeinen 11)

4 bekering in Israël m.h.o. op Israël en de wereld. Afwijzing van de excgse dat met "gans Israël" de rest van Israël eii de christenen uit de volkei wordt bedoeld.

Wentsel (a.w., 252-255) verdedigt de opvatting dat het lichaam van Christus er is vóór er een lokale of huisgemeente wordt gesticht. Daarmee wordt het lichaam van Christus iets mystieks of een vaag, onzichtbaar geheel, in strijd met de beelddpraak van lichaam en de andere epitheta. Waar mensen tot geloof komen en zich organiseren ontstaat een gemeente die de naam lichaam van Christus mag dragen. De epitheta bruid, huis, tempel, kude wijzen up concreet zichtbare eenheid (Jacobs, D. *Verhouding plaatselijke algemene kerk*, 95 e.v.; Berkouwer, G.C. *De kerk I*, 47, ook contra rooms-katholieke ecclesiale concepten, 95, 102, 104. Zie ook id. *De kerk II*, 7 en De. J.J.C. K. Schilder - *oecumenicus*, 156). De eenheid is ook te zien: aan het Heilig Avondmaal, in de plaatselijke gemeente, in het kerkverhand (J. vnn Genderen, a.w. 647). De kerk als lichaam van Christus is de ambtelijk georganiseerde gemeente (Kamphuis, J., *Verkenningen I*, 70v., in navolging van K. Schilder, cf. *Verkenningen III*, 98).

De gedachte dat het geheel er is voor de afzonderlijke delen zou t.a.v. de kerk in die zin verdedigd kunnen worden dat er eerst een gemeente is en dat vanuit die gemeente elders een gemeente wordt gesticht (Handelingen 11; 13; Greijdanus, a.w., 11). Ook A. Kuyper had de these van een onzichtbaar lichaam van Christus verdedigd (Doekes, L. 'Het is mijn moeder!', in: Deddens, D./Kamphuis, J. *Doleantie - Wederkeer*, opstellen over de Doleantie van 1886, Haarlem, 1989, 46, 49, 51).

T.a.v. de geloofsversterkende middelen komt Berkhof, zoals al eerder meld, met 9 geleidende middelen. We ontkenen niet dat die geloofsversterkend kunnen werken, maar ze zijn niet door Christus als sacrament ingesteld. Berkhof ontken de authenticiteit van Matteüs 28:19 en stelt dat door de divergerende overleveringen we nooit precies zullen weten wat er tijdens Christus' laatste paasmaal is ingesteld. Hij doet ook geen enkele moeite na te gaan of de verschillende overleveringen te harmoniëren zijn (Berkhof a.w., 342-360).

J. van Genderen a.w., h33 wijst de "tweewegenleef", die hij bij Berkhof aantreft (redding door Christus en via Israël) af. Er zijn niet twee volken van God. Voor Heyns staat Israël op één lijn met ieder ander modern volk (a.w. 358).

Ds. P.L. Voorberg is predikant van de Gereformeerde Kerk van Emmeloord.

DWARSLIGGERS IN DE POLDER

J. Westert

samenleving

Begin 1999 vond er aan de Vrije Universiteit een opmerkelijk symposium plaats. Voor het eerst debatteerden de voorzitters van CNV, GMV en RMU over hun roots. Het symposium was georganiseerd ter gelegenheid van het tweede cahier over de geschiedenis van de christelijke sociale beweging. Het boek heeft de 'vleiende' titel 'Voorlopers en dwarsliggers' gekregen.

In het cahier wordt aandacht geschonken aan christelijk sociale organisaties, die het CNV voorgingen of welke zelfstandig naast het CNV bestaan. Zo wordt ook de geschiedenis van het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond (GMV) en de Reformatorisch Maatschappelijke Unie (RMU) beschreven.

Vanuit de invalshoek van het vakverbond GMV wil ik graag aan dit boek enige aandacht schenken. In een tweede bijdrage kom ik terug op de inhoud van het symposium om vervolgens met enkele lijnen naar vandaag af te ronden. 'Voorlopers en dwarsliggers' is het tweede cahier over de geschiedenis van de christelijk sociale beweging. De redactie staat onder voorzitterschap van professor dr G.J. Schutte, hoogleraar aan de VU.

In het cahier worden voorlopers en dwarsliggers beschreven. Wie waren de voorlopers van het CNV? De christelijke vakcentrale verscheen niet vanuit het niets. Verschillende organisaties leverden een bijdrage aan de oprichting van het CNV. Soms bleven deze organisaties, zoals Patrimonium en Maarten Luther, nog enige tijd bestaan, nadat het CNV in 1909 werd opgericht.

Er was met deze organisaties soms sprake van concurrentie. Het GMV (1952) en de RMU (1984) richtten zich op werknemers die het CNV ook tot zijn doelgroep rekent.

Verzuiling en vertrouwen

Het boek bevat naast GMV en RMU onder andere de beschrijving van voorlopers als Johan Huizinga, Klaas Kater en Willem Hovy, de geschiedenis van Patrimonium, de Christelijke Werkmansbond, de geschiedenis van Maarten Luther, een organisatie van Lutherse mannen in Nederland. Het geheel wordt voorafgegaan door een boeiende verantwoording van de hand van prof. dr. G.J. Schutte. Deze verantwoording en de geschiedenis van Maarten Luther vond ik zelf twee boeiende hoofdstukken. Zij vormen in een bepaald opzicht ook een spiegel voor gereformeerde organisaties en van de geschiedenis van het GMV. Gereformeerde organisaties, en in dit verband in het bijzonder GMV en RMU, zijn late voorbeelden van de verzuiling. "Hoe treffend juist en goed hanteerbaar het begrip verzuiling ook is, er zit een problematische kant aan", zo stelt Schutte,

"namelijk dat zij wordt uitgehouden door teveel gebruik, en een cliché-beeld mist de ware beleving". Om dat duidelijk te maken wijst Schutte op de inderdaad interessante bijdrage over de sociale organisatie Maarten Luther. Een kleine organisatie die Lutheranen organiseerde. Maarten Luther werd inhoudelijk gedragen door vader en zoon Ruppert. Ruppert is een belangrijke naam onder de voorzitters van het CNV. De Rupperts trokken op en werden groot in het CNV, maar zij hechtten evenzeer aan hun vereniging Maarten Luther. Daar vonden zij namelijk iets anders, iets extra's. Meer dan alleen trouw aan hun eigen mensen en aan verantwoordelijkheid jegens hun eigen kerkelijke kring. Zij vormden de meest fundamentele basis voor christelijk sociale actie: het onderling vertrouwen van geloofsgenoten.

Zonder de herkenning van die gevoelens komt men niet tot een volledig verstaan van de structuur en de geschiedenis van de christelijk sociale beweging en van het GMV. Ik vind dat een kernachtige weergave van Schutte in de verantwoording van de geschiedenis. In veel historische beschrijvingen van christelijke en gereformeerde organisaties wordt de sociale en politieke context beschreven of er wordt vooral stilgestaan bij de theologische en maatschappelijke overtuigingen of leerstellingen.

Stijl en sfeer

Het eigene in de bijdrage van Anton van Renssen over het GMV is dat hij schrijft over gewone mensen, die voor de oprichting en vormgeving van het GMV van bijzondere betekenis zijn geweest, Pieter Groen en Jac. Wijnands. Een combinatie, even bijzonder als Klaas Kater en Willem

Hovy uit Patrimonium, zo laat Schutte weten. En dat is waar. In de tijd dat ik bij het GMV werkzaam ben, heb ik altijd met veel genoe- gen bijdragen van Groen en Wij- nands uit de jaren '50 gelezen. Hun opvattingen waren uiteraard tijds- bepaald, maar gelijktijdig ook ge- tuigend van christelijk sociale be- wogenheid en wars van kerkisti- sche benadering. Over zulke op- richters, de ondernemer Groen en de 'rooie Zaanse arbeider' Wij- nands, kun je met respect blijven spreken. Hun harmonieuze samen- werking binnen het GMV heeft ook de stijl en de sfeer van het vakver- bond GMV door de jaren heen be- stuurlijk bestempeld. Wat dat bete- kent weet je als je een ander werk over de geschiedenis van gerefor- meerde organisaties, 'Vuur en vlam', leest.

Dwarsligger

Rinnen de christelijk sociale bewe- ging wordt het GMV gekenschetst als een dwarsligger. De term voor- looper laten we graag aan Patrimoni- um. Maar ook de term dwarsligger valt met ere te dragen. Een dwars- ligger moet uit het goede hout ge- sneden zijn, wil hij als fundament kunnen dienen, zodanig dat het spoor stevig blijft.

Ik zou er aan willen toevoegen, het GMV is een dwarsligger in de pol- der. Er is en wordt door buiten- staanders en binnenstaanders nog wel eens meesmuilend gereageerd op het coöperatieve denken van werkgevers en werknemers binnen één vakverbond. Maar is het eigen- lijk niet meer dan een voorloper van wat een verder doorgevoerde uitwerking van het de laatste jaren zo geroemde poldermodel, waar- binnen afspraken worden gemaakt over de sociale en arbeidsverhou- dingen in Nederland.

In navolging van het gereformeerde gedachtegoed in Patrimonium gaat de kern van het samenwerkingsmo- del echter dieper. In de structuur van de organisatie wilden de op- richters van het GMV tot uitdruk-

king brengen, dat 7ij een christelijk sociale organisatie wilde zijn, die opkomt voor rechtvaardige maat- schappelijke verhoudingen, maar niet langs de weg en via het middel van de klassenstrijd.

Wie de ontwikkelingen in vak- bondsland de laatste decennia heeft gevolgd, ziet daar opmerkelijke veranderingen. De van oudsher so- cialistische vakcentrale FNV, heeft weinig meer met het oude klassen- model te maken. De socialistische ideologie is naar de achtergrond ge- drongen. De FNV is veel meer zaakwaarnemer voor individuen ge- worden. En individuen zijn al niet alleen meer werknemers, maar ook "zelfstandigen zonder personeel".

De panelen verschuiven. Het orga- nisatiemodel van het GMV is in de huidige verhoudingen minder vreemd, dan we soms zelf willen geloven.

Context

Maar dan moet je de waarde van het model wel in zijn context willen verstaan en niet vertalen met de op- vating dat er binnen het GMV geen belangenverschillen tussen werknemers en werkgevers of tus- sen werkgevers en zelfstandigen onderling mogen bestaan. Onze an- dere benadering zal nooit volmaakt zijn en tussen mensen zullen er al- tijd conflicten en geschillen zijn die soms opgelost en soms niet opge- lost worden. In dat opzicht doet het je soms pijn om vast te stellen dat geloofsgenoten iedere zondag Gods wet (aan)horen, maar in hun onder- linge omgang er geen blijk van ge- ven de betekenis van deze bood- schap voor hun dagelijkse werk en de onderlinge verhoudingen door- grond te hebben.

In het voorgaande heb ik aandacht geschonken aan het model van de klassenstrijd, dat in zijn oude vorm in onze sociaal- economische ver- houdingen achterhaald lijkt te zijn. Waar het gaat om de sociale belan- genstrijd tussen werkgevers en werknemers hebben we in Neder- land binnen de kaders van het pol-

dermodel inderdaad leren denken vanuit het 'samen-uit-samen-thuis- principe'. De sociale strijd, althans in de westerse samenleving gaal minder om primaire bestaansvra- gen. De vraag is echter of de ver- houdingen ook socialer en recht- vaardiger zijn geworden. Dat laat- stc betwijfelen we. Es is alle reden bezig te blijven met het ontwikke- len van onze opvattingen over ar- beid en sociale verhoudingen en deze te ijken vanuit de christelijk sociale noties.

De klasscntegensiellingen mogen dan niet actueel meer zijn, dat geldt minder voor een nieuwe standen- maatschappij. De verschillen tussen categorieën opgeleiden zijn fors groter geworden. De goed-opgelei- den en op goede posities belandde mensen behoren tot het 'haves' van onze maatschappij. Daarnaast be- vinden zich de 'have-nots'. Daar liggen de sociale vragen van onze tijd. Welke boodschap hebben wij bijvoorbeeld aan de grote groepen allochtonen en hun kinderen die hier een bestaan moeten opbou- wen? Hebben we vanuit een gere- formeerd belijnde maatschappijvi- sie wel een boodschap voor deze groepen of behoren we inmiddels ook zo tot de gesettelde midden- klassen, dat we deze groepen zelf niet meer kennen? Dat laatste is minder vreemd dan het lijkt. Daar hoeven we niet eens ver voor van ons af te kijken. Met welke groepen mensen binnen uw gemeente gaat u zelf eigenlijk om? Zijn dat niet vooral zij, die een zelfde opleiding en belevingswereld hebben. Gere- formeerde geloofsgenoten hebben gemeenschap met elkaar. Maar als het kennen van elkaar in sociaal op- zicht uit elkaar groeit zal de ge- meenschapsbeoefening ook anders worden verstaan. Vanuit deze optie is er alle reden om naar binnen toe het begrip 'gemeenschap der heili- gen' opnieuw te doordenken.

Dhr. J. Westert is algemeen secretaris van het GMV

kunst

Voorbij het Waterlooplein, achter de Mozes-en-Aäron-kerk, staat nog steeds het huis waar Rembrandt van 1639 tot 1658 woonde en werkte. Dat spreekt niet vanzelf. Pas in 1906, driehonderd jaar na zijn geboorte, was Rembrandt uitgegroeid tot het type nationale held wiens huis een natie wil behouden. De aankoop kwam tot stand op initiatief van de destijds gevierde kunstschilder Jozef Israëls. Het eerste doel, het huis in oude glorie herstellen, lukte maar ten dele. De oorzaak was het tweede doel: permanent werk van de meester tonen. Aangezien restaureren en exposeren moeilijk samengaan, bleef het erbij. Pas de laatste jaren kwam hierin verandering. Aan weerskanten van het Rembrandthuis werd een vleugel toegevoegd. Zo kreeg men de beschikking over ruimte voor afzonderlijke exposities alsook voor de toenemende stroom bezoekers. Het historische pand zelf kwam vrij en werd naar de beste inzichten in zijn oorspronkelijke staat teruggebracht.

Verzamelaar

Men wil echter niet alleen het huis terug, maar ook, zo goed als dat kan, de inventaris. Twee vertrekken zijn al van een historische inboedel voorzien: De *Groote Schilderzaal* (het atelier) en de *Kunst Kamer* (een rariteitenkabinet, waar Rembrandt een half Waterlooplein spullen verzamelde die hij nodig had voor de aankleding van zijn schilderijen). In fasen hoopt men alle vier etages van het herenhuis

met passende inventaris te vullen. Voorlopig zijn de overige vertrekken dus nog leeg. Om dit te compenseren zijn de kale ruimten van het huis en de nieuwe vleugel van het museum tijdelijk goeddeels gevuld met wat Rembrandt destijds nog meer in huis had. Hij verzamelde namelijk verwoed wat hij maar aan kunst van voorgangers en tijdgenoten te pakken kon krijgen. Rembrandt was een geziene meester die veel opdrachten kreeg en uitstekend verdiende. Hij kon het

zich dan ook permitteren dure aankopen te doen. Langzaam aan vulde hij zijn huis met kostbare schilderijen en prenten, beelden en sieraden, wapens en curiosa.

Kunstenaar, leraar, koopman

Men heeft wel geopperd dat het opstapelen van schatten voor Rembrandt maar één ding betekende. Het verhogen van zijn status. Het huidige inzicht wijst in een andere richting. De collectie diende een drievoudig doel. In de eerste plaats putte de kunstenaar zelf inspiratie uit de enorme verscheidenheid aan voorwerpen. Vervolgens dienden deze zijn vele leerlingen als model. En verder was een kunstschilder in de zeventiende eeuw ook koopman. Hij handelde in zijn eigen werk, dat van zijn collega's en dat van zijn leerlingen. Daarbij kwam het op zakenmansinzicht aan. Aan deze kwaliteit ontbrak het Rembrandt in ernstige mate. Toen de conjunctuur verliep en het aantal opdrachten verminderde, bleef hij bijzondere veilingen bezoeken en kapitale aankopen doen. Ook het rumoer van schuldeisers veranderde zijn beleid niet. Toen gebeurde het onvermijdelijke. In 1656 moest hij zijn faillissement aanvragen en zijn schatten verkopen. Twee dagen lang, op 25 en 26 juli, maakte de deurwaarder een uitgebreide boedelinventaris op. Voor Rembrandt een trieste gebeurtenis. Voor kunsthistorici een heuglijk feit. De acte, per vertrek ingedeeld, is namelijk bewaard gebleven. Deze verschaft een unieke blik achter de vele deuren van Rembrandts huis. Ook voor de organisatoren van de tentoonstelling, en dus voor het huidige publiek, een buiten-

kansje. Aan de hand van de inventarislijsten kon men een aardig aantal kunstwerken van destijds overal vandaan lenen, om 7e tijdelijk weer op het oude adres te laten prijken. Wie gaat kijken, krijgt iets te zien dat nooit eerder is vertoond. Werk van Rembrandt naast dat van meesters die hem inspireerden: Lucas van Leyden, Dürer, Holbein, Mantegna, Titiaan, Leonardo, Rafaël, Rubens, Brouwer, Porcellis, Seghers en niet te vergeten zijn vriend Jan Lievens. Moc van het kijken kan hij nog eens even wat heen en weer schilderen op Rembrandts atelier of rondneuzen in diens curiosa.

Mooi werkboek

Bij de tentoonstelling verschijnt een prachtige catalogus met opstellen over het aanleggen van verzamelingen in Rembrandts tijd en uiteraard over zijn eigen collectie. Een reeks van 33 kaders geeft daarnaast extra informatie over allerlei aandachtspunten. Daarnaast volgt

de lezer-kijker tal van ontleningen op de voet: de illustraties van 'voorbeeld' en 'verwerking' staan zo dicht mogelijk bij elkaar afgedrukt. Dit geeft zowel zicht op de beeldenschat die Rembrandt inspireerde, als op de vrijheid waarmee hij deze tegemoet trad. Tenslotte vinden we de complete inventarislijst plus informatie over een kring van verzamelaars. Door de vele visuele verwijzingen een boek waar je geboeid mee het werk te gaat.

N.a.v. de tentoonstelling *Rembrandts Schatkamer*. Duur: tot 9 januari. Plaats: Museum Het Rembrandthuis, Jodenbreestraat 4, Amsterdam. Openingstijden: alle dagen 10.00 - 17.00 u. Toe-

gang: f 17,50 (kinderen tot 6 jaar gratis), MJK f 12,50. Tel. 020 - 5200400. Catalogus met gelijknamige titel: Bob van den Boogert (red.). *Rembrandts Schatkamer*. Waanders I Museum Het Rembrandthuis, Zwolle / Amsterdam 1999.

W. C. Meijer is parttime docent Kunst- en Cultuurgeschiedenis aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle en auteur van verschillende publicaties op dat gebied

Een rechtzetting:

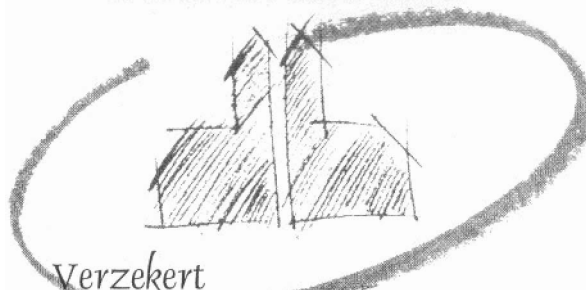
Verleden week viel het slot weg van het **cominentaar** bij Rembrandts zelfportret als de apostel Paulus: *Dát* lijkt me nu moeilijk te **hewijzen**, en vooral erg gezocht.

Overweging

heeft u wel eens overwogen
om een abonnement
op de Reformatie te nemen?

bel: 0113 - 215591

donatus

Verzekert

van Avondmaalstaf tot Zadeldek
alles onder **mw** kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
A. sinds 1825 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollandlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

'SOMS GROET EEN LICHT VAN VREUGDE'

lied van de week

Het leven met God is vaak een zaak van vallen en opstaan (psalm 40, 3), van toppen en dalen (psalm 23, 4). Dat ligt niet *aan* God, wel aan ons. We weten en belijden dat we de zekerheid van het geloof aan Hem ontnemen, niet aan onszelf of aan onze ervaringen. Maar door de dagelijkse praktijk laten we ons maar al te gemakkelijk op het verkeerde been zetten. Het lied 'Soms groet een licht van vreugde' (LvK 448) gaat vanuit die dagelijkse praktijk, over de zekerheid van het geloof en de vreugde en vrede die dat een mens kan brengen: *'Soms groet een licht van vreugde/ de christen als hij zingt/ de Heer is 't die met vleugels/ van liefde hem omringt./ Loopt alles ons ook tegen./ Hij zal ons 't goede doen./ Hij geeft na donkere regen/ een mild en klaar seizoen.'* Roven de liedtekst schreef de dichter 'Joy and peace in believing' en dat is een mooie samenvatting van het lied.

In het lied zijn verschillende bijbelse noties te vinden. De dichter noteerde er enkele in de kantlijn: Matt. 6, 34 bij het slot van str. 2 ('Maakt u dan niet bezorgd tegen de dag van morgen...'), en Hab. 3, 17-18 bij strofe 4 ('Al zou de vijgeboom niet bloeien en er geen opbrengst *aan* de wijnstokken zijn...'). Er is meer uit de Bergrede in het lied terug te vinden (strofe 3); verder klinkt in strofe 1 r. 3 en 4 Mal. 4, 2 door: 'Maar voor u die mijn naam vreest. zal de zon der gerechtigheid opgaan, en er zal genezing zijn onder haar vleugelen, gij zult uitgaan en springen als kalveren uit de stal'.

William Cowper

Vaak gaat een tekst van een

kerk lied des te sterker spreken als je iets weet van de context waarbinnen het ontstond. Dat is ook het geval bij dit lied. De dichter, de jurist William Cowper (1731-1800), had alle reden om zich te verheugen in de liefde van God (str. 1 r. 3-4). Toen hij dit lied schreef had hij inmiddels twee perioden van diepe depressiviteit achter de rug, inclusief enkele zelfmoordpogingen. In die tijden van depressiviteit was hij er van overtuigd dat God hem had bestemd voor de eeuwige duisternis. Het kinderlijke vertrouwen en de haast naïeve vreugde uit 'Sometimes a light surprises' / 'Soms groet een licht van vreugde' gaan daardoor extra spreken. Hier is iemand aan het woord die Gods beschermende vaderhanden werkelijk ervaren heeft.

De persoonlijke invalshoek is in dit lied duidelijk aanwezig. Het gaat hier over persoonlijke gevoelens, maar dat is niet hetzelfde als *privé* gevoelens. De dichter schroomt niet om zijn persoonlijke emoties te delen met anderen, omdat die emoties veel verder gaan dan zijn *privé* leven, het gaat juist om het besef van Gods werk aan ons, de zekerheid die Hij ons in het geloof te bieden heeft, zoals Hij ons ook in zijn woord duidelijk maakt.

De aandacht voor het persoonlijke element moet overigens ook gezien worden tegen de achtergrond van de tijd; Newton en Cowper behoorden tot de zogenaamde evangelicale richting binnen de 18de-eeuwse Engelse kerk.

Olney Hymns

'Sometimes a light surprises' verscheen in 1779, in de bundel *Olney Hymns*. Deze gezangenbundel be-

vatte behalve de liederen van William Cowper ook liederen van diens vriend John Newton (1725-1807). *Olney Hymns* kan gezien worden als de belangrijkste liedbundel van de evangelicals, en de bundel betekende een enorme stimulans voor het zingen van hymns naast de psalmen.

Olney, een dorp in het noorden van Buckinghamshire, was de woonplaats van Cowper en Newton. John Newton was hier predikant (nadat hij eerst een wild leven als avonturier en zeeman had geleid). Hij was bevriend met Cowper en betrok hem nauw bij zijn pastorale werk, o.a. bij de gebedssamenkomsten die hij belegde in de grote zaal van Olney House. De liederen uit de *Olney Hymns* werden gezongen in die gebedssamenkomsten én tijdens de kerkdiensten. Ze waren geordend in drie delen: *On select Texts of Scripture*, *On occasional subjects* en *On the progress & changes of the Spiritual Life*. 'Sometimes a light surprises' verscheen in het derde deel.

Drie liederen uit de *Olney Hymns* zijn in het Liedboek opgenomen. Behalve lied 448 zijn dat 447 'God moves in a mysterious way' / 'God gaat zijn ongekende gang' (tekst: William Cowper) en 446 'How sweet the Name of Jesus sounds' / 'O Jezus, hoe vertrouw en goed' (tekst: John Newton).

Melodie

Niet alleen de tekst, ook de melodie van 'Sometimes a light surprises' / 'Soms groet een licht van vreugde' heeft z'n wortels in 18de/19de-eeuwse beweging van de evangelicals.

De melodie stamt uit Wales, dat

448 Soms groet een Zicht van vreugde

Llangloffan

hyne-melodie uit Wales

r Soms groet een licht van vreug - de
de chris - ten als hij zingt:
de Heer is 't die met vleu - gels
van lief - de h m om-ringt,
Loopt al - les ons ook te - gen,
Hij zal ons 't goe-de doen,
Hij geeft na don-ker re - gen
een mild en klaar sei-zen.

- 2 Goddank, wij overdenken
't geheim van onze Weer,
het heil dat Hij wil schenken,
dat nieuw is altijd weer.
Bevrijd van onze zorgen
begroeten wij de dag
en vrezen niet de morgen,
wat hij ook brengen mag.
- 3 Hij die met heerlijkheden
de leliën bekleedt,
zal ook zijn kinderen kleden,
Hij kent ons lief en leed.
Geen schepsel wordt vergeten,
Hij houdt het al in stand,
die vogels geeft te eten,
Hij voedt ons uit zijn hand.
4. Al zal geen wijnstok dragen,
geen vijgeboom zijn vrucht,
al ligt het veld te klagen,
onder een lege lucht,
God doet zijn hand toch open,
zijn lof krijgt stem in mij.
Daar ik op Hem mag hopen,
ben ik alleen maar blij.

William Cowper (1731-1800)

Vertaling J.W. Schulte Nordholt, geb. 1920

blijkt wel uit de naam van de melodie: 'Llangloffan'. Ze verscheen voor 't eerst in de bundel *Hymnau a Thonau* (1865) van D. Evans.

Ook in Wales oefende de opwekkingsbeweging sterke invloed uit (vanaf ca. 1760). Dat had onder meer tot gevolg dat de gemeentezang nieuw leven werd ingeblazen. Za ontstonden er talloze nieuwe hymn-melodieën, vaak met een duidelijk volkse invloed. Dat laatste hing ook samen met het feit dat er in Wales in de 18de eeuw ook een culturele Renaissance op gang kwam, een beweging die veel aandacht had voor de eigen traditie. De melodie is niet moeilijk. Ze beweegt zich hoofdzakelijk in een kwartenbeweging die alleen aan het eind van de regels wordt doorbroken, soms door een huppelfiguurtje (r. 1: 'vreu-eug-de'), soms door een lange noot. De melodie bestaat uit acht regels en er horen steeds twee bij elkaar: r. 1-2, 3-4, 5-6, 7-8. Het lijkt of r. 3 een herhaling wordt van r. 1, maar de melodie eindigt hier stijgend in plaats van dalend: 'vleu-eu-gels'. Die stijgende lijn van r. 3 mondt uit in de afsluiting van r. 4. In de tweede helft van het lied krijgt de melodie even een ander gezicht: de toonherhalingen uit de eerste helft verdwijnen en worden vervangen door een meer golvende beweging. De slotregels, 7 en 8, tenslotte zijn een herhaling van 3 en 4. De melodie vraagt om een rustig tempo, waarbij de regelparen steeds door worden gezongen. Het slot van elke even regel vormt dan een rustpunt (ademhaling).

Gebruik

'Soms groet een licht van vreugde' is een aansprekend lied. Het kan overal gezongen worden waar we ons vertrouwen op God uitspreken. Meer speciaal past het bij zondag 10 uit de Heidelberger Catechismus en de zondagen over het gebed (bijvoorbeeld 45, 47, 49, 50).

A. de Heer-de Jong is musicus en publicist (kerk)muziek en liturgie. Zij woont te Amersfoort

M

meegelezen

Ben ik wel gelukkig genoeg?

Kunnen we ons leven perfect maken? In *De Volkskrant* van zaterdag 4 september schreef Peter Giessen over overspannen verwachtingen en prinsesjes op de erwt.

Verwachtingen en depressies

De problemen van het moderne leven liggen op het persoonlijke vlak. Hoe geven we vorm aan ons leven, temidden van een onoverzichtelijk woud van keuzemogelijkheden? De welvaart heeft opties geopend die een generatie geleden nog ondenkbaar leken. De meeste mensen kunnen hun eigen carrière kiezen, los van de vraag wat hun vader deed. We kunnen reizen, genieten, homo of lesbo zijn, naar een kinky party of de EO-Jongerendag, kinderen nemen of de eeuwige yup uithangen. Zelfs lelijkheid is niet meer onoverkomelijk. We hebben altijd de plastisch chirurg nog. De mogelijkheden om zelf je leven in te richten zijn enorm toegenomen. De media zijn dol op mensen als Onno Fenstra, omdat ze de idealen van deze tijd vertolken. Ze zijn ondernemend, doortastend, goed gebekt en zien er doorgaans ook nog goed uit. *It can be done*, is hun boodschap. Die ene relatie, die precies aan je eisen voldoet, bestaat echt, als je maar genoeg geduld hebt. Net als die ene carrière, die helemaal tegemoet komt aan je aller individueelste wensen. Waarom zou je genoeg nemen met *second best*?

Het persoonlijk utopisme heeft zijn positieve kanten. Het stimuleert mensen ondernemend te zijn en niet bij de pakken neer te zitten. Maar de utopie van de totale zelfontplooiing maakt ook slachtoffers. Het geloof in de maakbaarheid van

het leven wekt overspannen verwachtingen. Wie niet aan zijn eigen hoge eisen kan voldoen, voelt zich ongelukkig of schiet in een depressie. Niet voor niets wordt depressie al een nieuwe volksziekte genoemd.

Werk als consumptie-artikel

Tot ver in de jaren zestig was werk voor de meeste mensen een simpele noodzaak. Een man moest zijn gezin kunnen onderhouden. Met dat criterium werd werk ook beoordeeld. Zo werd een positie als ambtenaar buitengewoon aantrekkelijk gevonden, omdat zij 'vastigheid' bood, een woord dat tegenwoordig slechts in spottende zin wordt uitgesproken.

Voor al door de stijging van de opleidingsgraad hebben veel meer mensen de mogelijkheid gekregen leuk werk te doen. Arbeid dient niet alleen meer het levensonderhoud, maar ook de zelfontplooiing. In een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid wordt werken zelfs omschreven als *een vorm van consumptie*.

Wie zijn werk echter als consumptieartikel beschouwt, maakt zich erg kwetsbaar. Hoeveel mensen functioneren nu werkelijk veertig jaar lang op het toppunt van plezier en zelfontplooiing? Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat het verschijnsel *burn-out* sterk toeneemt. Steeds meer werknemers moeten ervaren dat hun werk niet meer voldoet aan hun utopische verlangens, hoezeer ze ook hun best doen. Natuurlijk kunnen ook factoren als werkdruk meespelen, maar de veranderde houding ten opzichte van werk is van groot belang. Wie heeft ooit een mijnwerker horen klagen over *burn-out*?

Relaties

Ook op de relatiemarkt eist het persoonlijk utopisme zijn tol. Relaties zijn in de loop der jaren steeds instabieler geworden, *doordat de partners meer van elkaar zijn gaan eisen*. De seksuoloog Cees Straver interviewde ooit traditionele echtelieden die elkaar in de jaren vijftig en zestig hadden leren kennen. Opvallend genoeg konden de meesten zich hoegenaamd niet meer herinneren wat zij destijds zo aantrekkelijk aan elkaar hadden gevonden. 'Ze was een buurmeisje. Je praatte met elkaar, in de tuin, en dan blijf je aan elkaar hangen', luidde het weinig romantische relaas van een 54-jarige automonteur.

Toch grenzen en beperkingen

'Het utopisch syndroom steunt op de idee van de goddelijkheid van de mens. Wie daarin gelooft, ziet elke beperking en begrenzing als een affront', schrijven Hans Crombag en Frank van Dun in *De utopische verleiding*.

De gedachte van de goddelijke mens rechtvaardigde het verlangen naar meesterschap over de wereld, en daarmee ook over andere mensen, aldus Crombag en Van Dun. Utopieën als het communisme raakten dan ook in diskrediet vanwege hun dictatoriale karakter. Ook de droom van grenzeloze zelfontplooiing loopt stuk op de aanwezigheid van anderen. Op de arbeidsmarkt is dat heel duidelijk zichtbaar. Succes is per definitie slechts voor een minderheid weggelegd. Succes betekent dat iemand het beter doet dan gemiddeld. Als iedereen succesvol zou kunnen zijn, zoals New Age-goeroes beweren, zou het begrip succes elke betekenis verliezen.

Ook op het gebied van relaties

gooit de ander roet in het eten. Hij of zij zal immers nooit volledig aan onze wensen voldoen. Daar is hij/zij nu eenmaal een ander voor. Seksuoloog Cees Straver kwam dan ook tot de conclusie dat moderne partners nog iets kunnen leren van de 'huwelijkse logica' van traditionele echtparen: de vanzelfsprekende solidariteit van mensen die hebben besloten samen een leven op te bouwen, met alle voors- en nadelen van dien.

Wie opgroeit in een wereld van welvaart en schijnbaar onbegrensde mogelijkheden kan nog maar moeilijk leven zonder zichzelf voortdurend de 'ben ik nog wel gelukkig genoeg?'-vraag te stellen. Toch is het belangrijk te doorzien dat *absolute zelfbeschikking* 'kijk niet naar wie je bent, maar naar wie je wilt zijn' - een *illusie* is.

Anders zal Nederland zich steeds meer ontwikkelen tot een land van prinsesjes op de erwt, op weg naar de therapeut bij iedere tegenslag.

EENMAAL GEDOOPT

Wat zijn de gebruiksmogelijkheden van de doop? Moet daar nou nog een boek over geschreven worden? Hoort dat niet, in ieder geval voor vrijgemaakt-gereformeerden, tot het 'eerste onderwijs' dat we nu wel eens kunnen laten rusten? Ds Peter van der Laan meende van niet. En hij heeft gelijk.

Het is waar, de twintigers en dertigers binnen de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken hebben naar verhouding veel onderwijs aangeboden gekregen, ook met betrekking tot de doop. Maar hoe functioneert dat onderwijs? Volgens ds Van der Laan is de beleving van de doop een voorbeeld van de grenzen die een gelovige opvoeding en christelijk onderwijs hebben (10). De doop is niet meer vanzelfsprekend. Het gebeurt dat jongeren zich laten overdopen, of daar veel voor voelen. In zijn boek gaat Van der Laan in gesprek met christenen die hebben gekozen voor een tweede doop. Wat heeft hij hun te zeggen?

Doop en Geest

Dit: jullie verlangen naar meer invloed van de Geest in je leven, en jullie vinden dat die invloed binnen de Gereformeerde Kerken (en andere kerken van gereformeerde signatuur) onvoldoende aan bod komt. Mensen worden wel gedoopt, als kind, maar de praktijk daarna stelt vaak teleur: automatisme, 'verbondscollectivisme', onpersoonlijke godsdienstigheid.

Dat jullie verlangen naar meer invloed van de Geest in je leven - heel fijn! Maar daar gaat het ook juist over in de doop, die je eenmaal (in de meeste gevallen als kind al) hebt ondergaan! Zien we

H. ten Brinke

B boekbespreking

dat wel voldoende met z'n allen? Van der Laan gaat over van "jullie" naar "wij". Het gaat hem er niet om "ons" gelijk te bewijzen tegenover anderen, maar zijn boek is een vorm van zelfonderzoek: beseffen wij wel voldoende hoe de doop spreekt over het werk van de Geest in ons leven?

Jezus doopt mij in de Geest. Blijvend en herhaaldelijk (100, 106). De waterdoop ontvangen betekent dat ik van de Geest de belofte meekrijg dat Hij me een nieuw leven wil geven (91). Dat leven bezit ik nu in belofte en de Geest vult het op zijn manier en in zijn tempo voor mij in (103). Op zijn manier en in zijn tempo: je moet niet spreken over christenen die al wel, en christenen die nog niet met de Geest gedoopt zijn, maar je moet ook niet doen alsof de Geest aan iedereen altijd hetzelfde geeft (105). Van der Laan geeft heel wat concrete voorbeelden van wat de Geest allemaal geeft (107; op blz. 155 een overzicht van geestelijke groei: de versterving van de oude mens en de opstanding van de nieuwe mens).

Geloofsleven en onderwijs

Van der Laan waagt de stelling dat de openheid voor de invloed van de Geest nieuwe impulsen geeft aan het geloofsleven, maar dat de aansluiting bij de tot nu toe gebruikelijke manier van geloven problemen geeft (13). Zijn boek kun je beschouwen als een poging om die aansluiting tot stand te brengen. Hij doet dat via de doop.

Is die poging geslaagd? Ik denk het wel. Een voorbeeld daarvan is wat ik in de vorige paragraaf weergaf: een nieuwe ervaring met de Geest wordt aangesloten op wat de bijbel

Drukwerk.....

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10-3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel. (033) 299 79 99 - Fax (033) 299 79 98

zegt over de doop met de Geest. En is hei niet precies daarover dat de doop spreekt? Van der Laan wijst aan hoe het voortdurende werk van de Geest is beloofd aan iedereen die (eenmaal!) gedoopt is: "De Heilige Geest is de eigenlijke inhoud van de belofte bij de doop" (145). Betekent dat nu dat je kunt zeggen dat het bijbelse onderwijs er altijd al wel was (in de belijdenis, in de catechese, en in andere vormen van onderricht), maar dat het niet voldoende gefunctioneerd heeft? Ik vermoed dat het iets gecompliceerder ligt. Van der Laan vermeldt dat de huidige twintigers en dertigers in hun tienerjaren verhoudingsgewijs enorm veel materiaal voor geloofs-overdracht aangeleverd hebben gekregen. Dat geldt niet het minst voor het onderwijs over de doop. Maar is dat onderwijs zelf niet eenzijdig geweest? Dan heb ik het dus niet meer alleen over een gebruikelijke manier van geloven, zoals Van der Laan, maar over het onderwijs dat aan die manier van geloven ten grondslag ligt. Als ik mezelf een jaar compensatie mag toekennen hoor ik zelf ook bij die groep twintigers en dertigers. Ik kan me niet herinneren, van de catechisatie of van het onderwijs op gereformeerde scholen die ik bezocht heb, dat daar nadruk op gelegd werd: dat de doop betekent dat de Geest in je leven wil werken, zodat je leven vernieuwd wordt, en dat daar groei in mag zitten. De hoofdzaak was toch wel, in mijn herinnering: de doop betekent dat je een kind van God mag zijn; dat vraagt erom dat je in de Here gelooft, en dat je je ook gedraagt als een kind van God.

Geloof en Geest

Achter deze eenzijdigheid ligt misschien een dogmatische eenzijdigheid. Rinnen de gereformeerde theologische traditie wordt als werk van de Geest vooral aangewezen dat Hij het geloof in ons tot stand brengt en in stand houdt. Het is door de Geest dat wij het geloof krijgen. Maar op grond van de bijbel zou je

het ook andersom kunnen zeggen: het is door het geloof dat wij de Geest krijgen. Op de eerste Pinksterdag zijn het degenen die zich bekeren die het geschenk van de Geest ontvangen (Hd 2.38). Dat is de normale gang van zaken, zodat Paulus in Efeze kan vragen: "Hebt u de Heilige Geest ontvangen, toen u tot geloof kwam?" (Hd 19.2). Hij stelt dezelfde vraag, maar nu retorisch, aan de Galaten: "Hebt u de Geest ontvangen ten gevolge van werken der wet, of van de prediking van het geloof?". Het laatste natuurlijk. "Zo is de zegen van Abraham tot de heidenden gekomen in Jezus Christus, opdat wij de belofte van de Geest ontvangen zouden door het geloof" (Ga 3.2 en 14). Toen we gingen geloven, toen zijn we verzegeld met de beloofde Geest (Ef 1.13).

Als je tot geloof in Jezus komt, dan 'doopt' Hij je met zijn Geest (niet pas na een tijd, en niet eenmaal, maar direct, en steeds weer). En dan gebeurt er wat! Tot geloof komen is niet een eindpunt; het is een startpunt – een start van een voortdurende vernieuwing. Openheid voor de invloed van de Geest geeft nieuwe impulsen aan het geloofsleven, constateert Van der Laan. Hij ziet een probleem wat betreft de aansluiting bij de tot nu toe gebruikelijke manier van geloven. Ik zou het dus iets verder willen zoeken: zit het probleem niet bij de gebruikelijke manier van onderwijzen?

De vernieuwing door de Geest is natuurlijk nooit vergeten in de gereformeerde geloofsleer en de belijdenis, zie bij voorbeeld de Dordtse Leerregels III/IV, 11-12. Toch denk ik dat verwerking van het bijbelse gegeven dat de Geest wordt gegeven aan wie gelooft het gemakkelijker maakt om het vernieuwende werk van de Geest een plaats te geven in onze manier van geloven.

Waarschuwing en geruststelling

Ik wil dit boek van harte ter lezing

aanbevelen. Aan de twintigers en dertigers die in dit boek worden aangesproken, en aan allen die dezelfde vragen hebben, of die met mensen in gesprek zijn die zulke vragen hebben.

Eerlijkheidshalve kan ik die aanbeveling niet doen zonder een waarschuwing: het valt niet mee om uit dit boek te halen wat erin zit. Daar moet je echt even voor gaan zitten. Het boek is naar mijn idee niet goed georganiseerd, en dat maakt het lastig om de draad vast te houden. Sommige onderwerpen komen op meerdere plaatsen aan de orde. De discussie over de noodzaak van een doop door onderdompeling bij voorbeeld wordt gevoerd op 33-36, opnieuw op 46-49, en op 167-168 nog eens. Soms wordt nogal lang uitgeweid over een punt dat voor de gang van het betoog niet zoveel belang heeft (bij voorbeeld over Kuypers doopleer, 72-78). Op andere momenten komt er in te kort bestek teveel tegelijk aan de orde (bij voorbeeld 139-140, waar het in minder dan twee bladzijden gaat over verbond, verkiezing en doop en hun onderlinge verhouding). En zo is er nog wel meer op te merken. Er wordt dus enige inspanning gevraagd van de lezer. Maar ik kan deze waarschuwing vergezeld laten gaan van een geruststelling: de opbrengst van die inspanning loont de moeite.

Kortom: ik wens dit boek een tweede, gereorganiseerde druk toe.

Besproken werd:

Ds Peter H. van der Laan, Eenmaal gedoopt. Spiritualiteit van de doop. Uitgeverij De Vuurbaak, Barneveld 1998. 179 bladzijden voor (27,50

¹ Zie mijn artikel "De 'doop' met de Heilige Geest", in *De Reformatie* 74 (1998-99), 700-703.

Drs H ten Brinke is predikant van de Gereformeerde Kerk te Spakenburg-Zuid voor de hulpverlening aan de Eglise Réformée Confessante au Congo.

Zouden we liet redden op één dag of niet. Dal **was** de vraag toen de synode 7 oktober weer bij elkaar kwam om de gezangen te bespreken en wat kleingod af te handelen. Ach, wie ons een beetje kent weet dat de vraag stellen haar beantwoorden is. Nee dus, vrijdagmiddag drie uur was het toen we weer uit elkaar gingen. Maar, logisch was het wel. Immers, nu vond de kerndiscussie plaats over de vraag welke kant het nu verder uit moet met de gezangen. En daar mag best wat tijd voor uitgetrokken worden.

Afgehandeld waren al de bezwaren die tegen Rerkel 1996 waren ingebracht en de opmerkingen die naar aanleiding van het deputatenrapport vanuit de kerken waren gekomen. Nu was liet de beurt aan de commissie zelf; wat stond haar voor ogen bij de route op weg naar een nieuwe gezangenbundel? Om u een goed inzicht te geven in hun voorstel, neem ik dit keer de tekst van het voorstel letterlijk over, besluit voor besluit. Waar nodig zal enig uitleggend commentaar worden gegeven. Ook zal hier en daar wat discussiestof het papier vullen.

Besluit 1

Besluit 1 van het voorstel luidt: *verder te werken aan de uitgave van een gezamenlijke gezangenbundel, ter vervanging van de bundel van 41 gezangen, die is vastgesteld door de GS Heemse 1984/85.*

Een simpel besluit, maar er zitten een aantal zogenaamde beslispunten in. Zo spreekt de synode uit dat we willen komen tot een gezamenlijke gezangenbundel. Met andere

woorden: we vinden het belangrijk dat het een project blijft dat de kerken samen dragen, waar ze samen verantwoordelijkheid voor hebben, dat ook zijn uitvoering krijgt in de kerken. Een tweede punt betreft de vervanging: dat wil niet zeggen dat deze 41 gezangen verdwijnen, wel dat er dus een nieuwe bundel gaat komen. We krijgen een nieuw kerkboek, zou je kunnen zeggen. Dat is al met al wel degelijk een beslissing. Je zou ook kunnen besluiten samen verder te werken aan **uitbreiding** van **ket** aantal gezangen, zonder de consequentie dat dat uiteindelijk in een bundelvorm wordt aangereikt aan de kerken. Er lag ook een voorstel in die richting, maar dat heeft het niet gehaald. Hiermee wordt ook een kleine bijstelling gepleegd van Berkel. Haar stond meer een flexibele bundel voor ogen, waarin door de jaren heen steeds gezangen zouden kunnen worden toegevoegd, en waaruit ook gezangen konden verdwijnen.

Besluit 2

De tekst luidt als volgt:
Voor deze bundel de volgende contouren vast te stellen:

1. *de bundel is bedoeld voor gebruik binnen en buiten de kerkdiensten*
2. *de bundel heeft de volgende rubrieken: bijbelliederen, viering van de heilsfeiten (en dan volgt een verdere opsomming die ik hier achterwege laat)*
3. *het totaal van de bundel mag geen leerstellige eenzijdigheden vertonen*
4. *de verscheidenheid in niveau, achtergrond en cultuur binnen*

de gemeente moet herkenbaar zijn in het reliëf binnen de bundel.

5. *De gezangen voor de bundel worden geselecteerd uit de diverse voor de Gereformeerde Kerken bruikbare en relevante bronnen.*

Tot zover de tekst.

Ad 1. Dit leverde de nodige discussie op. Gaat de synode hiermee haar bevoegdheid niet te buiten? Zij is geroepen om een bundel te maken (of wat dan ook) voor de kerken. Haar 'macht' strekt zich toch niet uit ook tot de gezinnen? Nee, zei de commissie, dat is ook duidelijk niet de bedoeling. Het gaat er niet om dat **wij** gaan bepalen wat ze in de gezinnen wel of niet mogen zingen. Wat we wel graag willen is de eenheid tussen de huiselijke eredienst en de kerkelijke bevorderen waar we kunnen. Momenteel is er een grote kloof tussen beide, tenminste op het punt van wat er gezongen wordt. Liturgie is ook niet alleen datgene wat we samen in de kerkdienst doen, maar omvat de hele eredienst aan onze God. Daarom willen we ook graag middels deze bundel een handreiking doen aan de gemeenteleden. Commissierapporteur Zomer wees ook op de formuliergebeden die we hebben: daar staan ook gebeden in voor de huiselijke eredienst. Een amendement dit te veranderen haalde het net niet. De tekst bleef daarmee ongewijzigd.

Ad 2. Over de rubricering zoals die hierboven is afgedrukt bestond weinig verschil van mening. Maar er is, ten opzichte van het commissievoorstel, wel iets veranderd. De commissie had als uitgangspunt het kerkelijk jaar genomen. Daartegen

kwamen vanuit de vergadering toch wel wat bezwaren. Om die in eigen woorden samen te vatten: de meeste van die bezwaren richtten zich niet zozeer op de benaming 'kerkelijk jaar' zelf, als wel op het feit dat dat begrip in onze kerken toch altijd wat omstreden is geweest en hoogstens een praktische betekenis heeft.

Hoe je daar nu verder ook over denkt: het kan dan wat polariserend werken om, zonder dat je dat verder motiveert, zo'n begrip toch plotse-ling te laten opduiken in een offici-eel kerkelijk besluit. De commissie was overtuigd en liet het hij wat we eigenlijk bedoelen: viering van de heilsfeiten.

Ad 3. Een van de veel aangevoerde bezwaren tegen het Liedboek was (en is?) dat het wel veel Gods liefde bezingt, maar weinig aandacht heeft voor Gods toorn. Ik gebruik dit als voorbeeld. Waar de commissie tegen wil waken is dat bepaalde aspecten van ons geloof overgeac-centueerd worden in de bundel, waar andere sterk onderbelicht blij-ven. Hiermee is dus niet uitgespro-ken dat elk onderdeel van de Cate-chismus of van de Geloofsbelijde-nis in een lied bezongen moet wor-den (ter vergadering noemde ie-mand de vaststelling van de canon als voorbeeld). Dus: niet alles hoeft bezongen, maar wat bezongen wordt mag niet eenzijdig zijn.

Ad 4. Voor velen ter vergadering toch een van de kernpunten van dit besluit. Waar tot op heden, ook door deputaten, sterk vanuit een be-paald traditie werd gearbeid, waar-bij toch als ondertoon aanwezig was dat dat de enig juiste en litur-gisch verantwoorde traditie was, koint nu uitdrukkelijk de verschei-denheid binnen de gemeente in beeld. Sterker uitgedrukt: andere vormen van het uiten van je geloof in muziek worden niet langer afge-daan als 'ongeschikt voor de ere-dienst' maar krijgen hun eigen, rechtmatige plaats. Voor de deputa-ten duidelijk een moeilijk punt. Zij

vinden dat hun werk sterk vanuit de liturgie gedacht is, terwijl hier veel meer een sociologisch uitgangspunt aan ten grondslag ligt. En als je daar zo tegenaan kijkt, is het lo-gisch dat je moeite hebt met dit uit-gangspunt.

Als aanvulling op dit wellicht wat abstracte verhaal een concretise-ring. Naast het liedboek, aldus de synode, hebben ook andere stijlen hun recht van bestaan. Naast een liedboek mogen ook E&R-liederen een plaats hebben in de eredienst. Naast de westerse cultuur kunnen we wellicht ook liederen gebruiken uit andere (ook kerkelijke) culturen, denk aan bijvoorbeeld het opwek-kingsrepertoire. Wordt het daarmee een elk-wat-wils? Wie dat laatste als negatief opvat, nee. Het is niet de bedoeling - let ook op ad 3 - dat de persoonlijke smaak nu de voor-keur krijgt. Wie elk-wat-wils posi-tiever wil duiden, ja. Om maar een voorbeeld te geven: jongeren heb-ben er recht op dat binnen de ere-dienst gezongen wordt op een wijze die ook hun de gelegenheid geeft hun gevoelens van lof en liefde te uiten.

Overigens: op dit punt komt de sy-node nog terug. Er lag een voorstel van de commissie (Besluit 3) om de richtlijnen van Kampen en Berkel aan te passen. Dit onderdeel is na brede beraadslaging teruggenomen, met name omdat er op dit punt nog duidelijke verschillen lagen tussen deputaten en commissie. Op de ver-gadering in december (de zevende beginnend we weer, zo de Here wil) komt dit terug.

Ad 5. Gelet op wat onder 4 staat, spreekt dit punt wel van zelf. Depu-taten zullen dus op zoek moeten ook bij andere bronnen dan het liedboek en liederen uit onze tijd die staan in onze traditie van het kerklied.

Tot slot van besluit 2: wat zijn nu die contouren, waarover gesproken wordt, en waarom staat er niet ge-woon: voorwaarden? De commissie was van oordeel dat met dit begrip

het beste aangeduid wordt wat hun voor ogen staat. Helder immers is het allemaal nog niet. Het is als een gebouw, nog wat gehuld in de mist: je weet al wel welke onderdelen het heeft: deuren, daken, ramen, maar hoe de deuren er uit zien en wat voor glas er in zit, is nog niet te zien. Zo is het ook hier: je ziet wel-ke onderdelen er in de uiteindelijke bundel een plaats zullen krijgen, hoe de onderlinge verhouding er uiteindelijk ongeveer uit moet zien, maar hoe dat allemaal in de toc-komst ingevuld wordt, is nu nog niet te zeggen. De synode had er vrede mee.

Besluit 4

Besluit vier houdt zich bezig met de vraag hoe nu in de toekomst de diverse onderdelen van het kerkver-hand (kerken, synode, deputa-ten) bezig kunnen, dan wel moeten zijn met dit project:

De taken van deputaten, synode en kerken in het voorbereidingstraject in hoofdlijnen als volgt te onder-scheiden:

1. *Deputaten selecteren liederen aan de hand van algemene selectiecriteria; zij leggen hun selectie inder een verantwoording van hun keuze aan de GS voor en zenden hun rapport toe aan de kerken.*
2. *De GS beoordeelt deze selectie aan de hand van de verantwoor-ding door deputaten en geeft wat zij in eerste lezing goedkeurt vrij voor gebruik in de eredienst.*
3. *De kerken ontvangen de vrijge-given gezangen om ze te gebrui-ken op de wijze zoals dat in elke kerk wordt goedgevonden.*
4. *Indien kerken / kerkleden dat nodig vinden, kunnen zij reacties inzenden bij de eerstvolgende synode.*
5. *Rekening houdend met eventuele binnengekomen reacties stelt de GS de selectie in tweede lezing definitief vast.*

Tot zover de tekst van het besluit. We lopen de verschillende onder-

delen weer even langs:

Ad 1. Algemene selectiecriteria. Welke dat zijn is dus op dit moment nog niet helder (zie boven onder besluit 2, ad 4). Verder zitten in dit punt denk ik geen verrassingen.

Hoewel, maar dat was al vastgesteld, deputaten hebben dus niet langer zelf de mogelijkheid om gezangen ter toetsing vrij te geven. Ad 2. De tank van de synode is helder: deputaten geven hun selectie, met verantwoording. Ook de GS heeft natuurlijk de criteria in het achterhoofd en beoordeelt dus of deze selectie voldoet aan die criteria. Is dat het geval, dan wordt de selectie vrijgeven voor gebruik in de eredienst, *in eerste lezing*.

In eerste lezing, en daarmee doet, voor zover mij bekend, een nieuw fenomeen zich voor in de kerkrechtelijke geschiedenis van de vrijgemaakt kerk ('gepikt' van de Hervormde Kerk). En het zal u niet verbazen dat dit is ingebracht door onze hoogleraar Kerkrecht. Het belang van deze constructie kan ik denk ik het beste duidelijk maken aan de hand van een voorbeeld. Stel: er ligt een besluittekst op de synodetafel, die neerkomt op een wijziging van de KO. Nu hebben we als kerken geen heldere juridische procedure voor een eventuele aanpassing van de KO. Maar het is wel een document wat van grote waarde is voor het kerkelijk samenleven. Dus daar rommel je niet zo maar wat in. Wat is dan de (juridische) constructie? De GS stelt de wijziging vast in eerste lezing. Daarmee heeft het besluit rechtskracht verkregen en kan gaan functioneren. Mochten er nu, in de tijd tot de volgende synode, geen bezwaren worden ingebracht, dan wordt het door die GS vastgesteld in tweede lezing, en daarmee definitief. Een van de grote voordelen daarvan is, dat een kerk die bezwaren heeft, niet onmiddellijk de weg van artikel 31 hoeft te gaan, een heel zwaar middel. Immers, we hebben afgesproken voor vast en bondig te houden, tenzij... enz. Er komt daarmee een zekere ontspan-

ning in de rechtsgang.

Het is nu de bedoeling dit bij de gezangen ook te doen. Er komt een eerste en een tweede lezing. Straks bij het tijdpad nog iets meer daarover.

Ad 3. Hoe de kerken om willen gaan met de vrijgegeven gezangen is hun eigen verantwoordelijkheid. Er is geen gezangendwang. Als kerken andere prioriteiten stellen, is dat hun goed recht. Wel staat er: te gebruiken. Domweg in de kast leggen staat met dit begrip toch wel op gespannen voet.

Ad 4. Sprekt, na punt 2, wel voor zichzelf. Er is dus niet meer het traject van: de kerken toetsen en beproeven, als een must. Nee, kerken kunnen dat doen, als ze willen, en kunnen reacties inzenden. Doen ze het niet, is het ook goed. En dat is toch wel een wezenlijk verschil met de afgelopen jaren. Toen hadden de kerken de opdracht: toetst en beproeft. Niet dat iedereen dat deed, maar de opdracht van synodeweg lag er wel, en veel kerken zijn daar ook, alleen al daarom, mee aan de slag gegaan. Nu wordt het veel meer aan de vrijheid van de kerken overgelaten om 'in te stappen' in het voorbereidingstraject of niet.

Ad 5. Gehoord de eventuele reacties stelt de synode vervolgens de gezangen definitief vast in tweede lezing. Wellicht blijft voor sommige mensen dan een bezwaar dat ze eerst wel iets in de eredienst kunnen zingen, wat later weer teruggenomen wordt. Maar dat was na Kampen 1975 ook tien jaar lang het geval met de Proefbundel Psalmen. En al eerder heeft de synode vastgesteld dat de selectie een verantwoordelijke keuze is, die naar haar oordeel bruikbaar is in de eredienst. Eventuele latere afwijzing betekent geenszins dat de eredienst door het gebruik ontheiligd zou zijn. Wel kan het zijn dat een zorgvuldig geselecteerd lied in de praktijk toch niet blijkt te voldoen.

Besluit 5: Tijdpad

In besluit vijf wordt het tijdpad uitgezet voor het project dat uiteindelijk in 2008 moet leiden tot een nieuwe bundel. De tekst luidt als volgt:

1. **1999-2002 deputaten zetten hun selectiewerk voort, met bijzondere aandacht voor de gewenste verscheidenheid in niveau, achtergrond en cultuur; deputaten rapporteren over Liedboek-2000 en formuleren een voorstel over eventuele participatie;**
2. **2002 de GS stellen een lijst samen van gezangen die reeds worden vrijgegeven voor gebruik in de eredienst;**
3. **2002-2005 deputaten doen voorstellen over de inhoud van een allround bundel;**
4. **2005 de GS stelt de bundel in eerste lezing vast**
5. **2008 de GS stelt de gezangenbundel vast.**

Wat de synode met dit tijdpad wil bereiken is dat er helderheid komt over het project, over het moment waarop het gereed is, en over de wijze waarop we tot de nieuwe bundel komen.

Ad 1. Probleem bij dit onderdeel vormt de eventuele participatie in Liedboek-2000. Een kleine inleiding. De stichting die zich bezig heeft gehouden met het Liedboek zoals dat er nu ligt, is bezig een nieuw samen te stellen. Hoe dat er uit gaat zien, is nog niet gans helder, maar in een paar woorden gevat: er gaan sommige liederen uit, en er komen andere in. Of wij als kerken de mogelijkheid hebben daarin te participeren - zowel praktisch als principieel - is nog onbekend. Aan deputaten om dat uit te zoeken. 't Probleem zit 'm dus hierin dat we nu aan de ene kant bezig zijn met een eigen bundel, en aan de andere kant nog proberen aan te haken bij Liedboek-2000, wat een eigen bundel eventueel overbodig maakt. De synode zag het probleem, maar was toch van mening dat we wat nu op stapel gezet is,

niet moeten afbreken.

Ad 2. Er komt dus nici nog een nieuwe versie van een tijdelijke gezangenbundel. Dat is wel de belangrijkste conclusie uit dit punt. De nieuw vrijgegeven gezangen worden middels een lijst aan de kerken bekendgemaakt. Zij hebben dan zelf de taak, zo ze willen, om deze liederen bij hun gemeente bekend te laten zijn.

Ad 3. Hier doet een nieuw fenomeen zijn intrede: de allround bundel. Daaronder is te verstaan een bundel waarbinnen de verschillende niveaus en culturen (zie onder 2) een plek hebben gekregen. Dus naast het liedboek ook E&R, liederen uit eigen kring, wellicht wat uit het opwekkingsrepertoire, liederen voor de huiselijke eredienst enz.

Ad 4. De synode stelt deze bundel vast in eerste lezing. Indien kerken dat willen, kunnen ze actief met deze bundel aan de slag, ze kunnen het ook overlaten aan andere kerken of aan de GS zelf.

Ad 5. Uiteindelijk zal dan de synode in 2008 de definitieve bundel vaststellen. Eerst dan ook zal er een nieuw kerkboek komen.

Discussie

Het laatste besluit leidde wel tot een aantal discussies. Kunnen we nu niet, gelet op de wenselijkheid van een helder toekomstbeeld, een aantal vastleggen? Bijv. 150, om te voorkomen dat de Psalmen door de gezangen zullen worden weggedrukt, of 400, om een heetje een idee te hebben over wat gaat komen. De commissie voelde er niet voor, noch de synode. We zullen de bundel op kwaliteit moeten vaststellen, niet op basis van kwantiteit. Een tweede punt: kunnen we niet in de lijn van Berkel blijven en niet een nieuwe vaste bundel maken, maar een flexibele? Nee, zei de commissie, dat doet af aan de gevraagde helderheid omtrent het project. Bovendien is het altijd mogelijk dat ook na 2008 de deputaten blijven zoeken naar nieuwe liederen, die eventueel een aanvulling

kunnen gaan vormen op de bestaande bundel. De komende synodes zullen zich ook nog kunnen bezinnen op de vraag of de nieuwe bundel met name facilitair is, of prescriptief. Oftewel: Vormt deze bundel een basis, een handreiking aan de kerken, en kunnen daarnaast in de toekomst ook andere (eigen keuze, deputatenkeuze) liederen gezongen worden, afhankelijk van de plaatselijke situatie, of is het een voorschrijvende bundel: dit mag in de kerken gezongen worden, en verder niets.

Een laatste discussiepunt vormde een voorstel van een aantal broeders om deputaten nu al de opdracht te geven voor de vergadering in december - of eventueel een later tijdstip - een selectie te maken uit de E&R-bundel. Een selectie, die dan door de synode kon worden vastgesteld en vrijgegeven voor gebruik. Immers, er is vanuit de kerken veel vraag naar deze liederen. Hoewel de commissie het een synpathiek voorstel noemde, zag ze eigenlijk geen mogelijkheid dit op zo korte termijn te realiseren, zeker niet omdat op dit moment nog volop in discussie is aan welke criteria een gezang moet voldoen. Deze discussie moet de komende maanden nog met deputaten gevoerd worden. Een zestal leden van de vergadering steunde het voorstel, maar dus zonder resultaat.

Uiteindelijk kwamen de vier besluiten, afzonderlijk en als geheel, in stemming. Bij de afrondende stemming bleken vier leden tegen de voorstellen. Een compliment voor de commissie is hier wel op zijn plek: ze is in staat gebleken om het moeilijke pakket in overzichtelijke partjes te knippen. En met slecht vier stemmen tegen mocht ze zich verheugen op een brede ondersteuning.

NBG-Plus

De NBG-Plus wordt inmiddels door veel gezinnen met plezier gebruikt. Wij kunnen u de NBG-Plus, die uitgebreideris dan de concordantie, van harte aanbevelen

De Heidelbergse Catechismus

De vragen en antwoorden met de honderden bijbeltekstverwijzingen maken het gebruik eenvoudig.

Bijbelse kernwoorden

Een digitaal woordenboek waarin belangrijke bijbelse kernwoorden zijn opgenomen.

Personen uit de Bijbel

Een programma met meer dan 400 belangrijke persoonsnamen.

ningen van Israël.

De NBG-vertaling op deze CD-Ram met uitgebreide zoekfuncties geeft binnen enkele seconden de gevraagde teksten ter beschikking, zonder ingewikkelde handelingen. Het kopiëren van teksten naar een ander programma gaat zeer gemakkelijk. Eenvoudig kunt u uw eigen notities bewaren, bewerken en printen. Een programma dat u zonder poespas in staat stelt om bijbelteksten op een eenvoudige manier en efficiënte wijze te bestuderen

Prijs f 150,-

**Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre**

Postbus 25, 4460 AA Goes